

สำนักหอสมุด

คำนำ

ในการพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าฟ้างุ้ม กรมหลวงชุมพร
เขตอุดมศักดิ์ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖
เจ้าจอมมารดาใหม่ท พ.จ. ให้มาแจ้งความยังหอพระสมุทวชิรญาณ
สำหรับพระนคร ว่ามีประสงค์จะพิมพ์หนังสือแจกเป็นพระลัทธิเรื่องหนึ่ง
ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือ และจัดการพิมพ์ให้ จารพระเมรุ
ท้องสนามหลวงคราวนี้หลายจารติดต่อกัน หอพระสมุทฯ ได้รับหน้าที่
จัดการพิมพ์หนังสือแจกทุกจาร จะเลือกหาเรื่องหนังสือให้แปลก ๆ กัน
ในส่วนสำหรับจารพระศพกรมหลวงชุมพรฯ ข้าพเจ้าจึงเลือกจดหมายเหตุ
เชอเชมสยรูก ทูตอังกฤษเข้ามาเจรจาการเมืองในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ
พ.ศ. ๒๓๘๓ ให้พิมพ์ ทั่วเห็นว่า เป็นจดหมายเหตุให้ความรู้ในทาง
พงศาวดารคดียุ่เรื่องหนึ่ง

อธิบายต้นเรื่องจดหมายเหตุ

ในสมัยเมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ในยุโรปเป็นเวลาที่มีมหา
สงครามเนื่องมาตั้งแต่เกิดกลางในประเทศฝรั่งเศส ฝรั่งเศสต่างชาติกำลัง
รบพุ่งชิงอำนาจกัน ก็มีใครจะไปมาค้าขายถึงประเทศทางตะวันออก
ครั้นศึกสงบลงอังกฤษอยู่ข้างฝ่ายชนะ ได้เมืองขึ้นของพวกเขาเพื่ อันมี
อยู่ทางประเทศตะวันออก จึงมีอำนาจกว่าชาติอื่นเป็นเดิมมา ก็ลัทธิ
การปกครองหัวเมืองขึ้นของอังกฤษในอินเดียสมัยนั้น ยังอยู่ในอำนาจ
บริษัทยอังกฤษ รัฐบาลเป็นแต่ตั้งตัวเป็นเจ้าเมือง เรียกว่าเกาเอน

(๒)

เขเนรลมาอยู่ในมณฑลบังกะหล่าคือ (เบงกอล) การค้าขายแล
ขายอำนาจอังกฤษทางประเทศวันออกนี้ บริษัทอังกฤษที่อื่นเคยอำนวยความสะดวก
การทั้งสิน มาขอเช่าเกาะหมากไปจากพระยาไทรบุรี ก็เป็นแต่ที่
จอกพักเรือที่ค้าขายแลเป็นที่เก็บสินค้า ที่หลังก็ก่อสร้างเป็นบ้านเมือง
ที่มั่น ฝ่ายไทยกำลังคิดรบพุ่งกับพม่าไม่อยากให้เกิดวิวาทขึ้นกับ
อังกฤษอีกทางหนึ่ง จึงมีใ้ว่ากล่าวเรื่องเกาะหมากกับอังกฤษ มาจน
ถึงรัชกาลที่ ๒ พม่าคิดจะมาตีเมืองไทย พม่าพยายามเกลี้ยกล่อมญวน
แลแขกมลายู จะให้ยกมาตีเมืองไทยทางวันออกแลตะวันตกในคราว
เดียวกับพม่ายกมาทางข้างเหนือ ญวนไม่ยอมเข้าด้วย แต่เจ้าพระยาไทร
ประจักษ์เอาใจออกหากจากไทย ไปเข้ากับพม่าจะยกกองทัพชนมา
ทางข้างใต้ แต่การที่เจ้าพระยาไทรคิดขยั้นทรายถึงกรุงเทพ ฯ ก่อน
เจ้าพระยาไทรได้ออกหน้าทำการประทุษร้าย จึงโปรด ฯ ให้เจ้าพระยา
นคร ฯ ยกกองทัพลงไปตีเมืองไทร ได้แล้วทรงตั้งบุตรเจ้าพระยานคร
เป็นพระยาไทรอยู่ปกครองเมือง ฝ่ายเจ้าพระยาไทรประจักษ์หนีไปอาศัย
อังกฤษอยู่ที่เกาะหมาก ไปว่ากล่าวจะให้อังกฤษช่วยเหลือเมืองคืนให้
ครั้นอังกฤษไม่ทำตาม เจ้าพระยาไทรก็เอาเกาะหมากเป็นที่อาศัย
ยแหย่ให้พวกแขกในเมืองไทรกำเริบ ไทยไปถือว่าอังกฤษ ฯ ก็ว่าไม่
รู้ไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม่ได้กั๊กห้ามปรามเจ้าพระยาไทรอย่างไร เพราะ
ที่จริงพวกอังกฤษที่เกาะหมากไม่ อยากให้ไทยลงไปปกครองเมืองไทร
อังกฤษกับไทยจึงเริ่มเกี่ยวข้องกันด้วยเกิดวีรในเรือเมืองไทรบุรี แท้จะ

(๓)

ถึงต้องรบกัน หากรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคียดแค้นได้คิดจะเป็นศัตรู ประสงค์
แต่จะขยายการค้าขายมาหาประโยชน์ถึงเมืองไทย เจ้าเมืองบึงกระหล้า
จึงแต่งให้หมอยอนแครงเพิกเป็นทูตเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ในรัชกาลที่ ๒
เมื่อขมแสง พ.ศ. ๒๓๖๔ หมอยอนแครงเพิกเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาค้าขาย
และขอให้เจ้าพระยาไทรประแววันเข้ามาครองเมืองไทรขึ้นกรุงเทพ ฯ
อย่างเดิมแต่ไม่สำเร็จทั้ง ๒ ข้อ ได้รับแต่อนุญาตให้เรือพ่อค้าอังกฤษไปมา
ค้าขายในพระราชอาณาเขตร์ได้เหมือนกับชาวต่างประเทศชาติอื่น ๆ หมอ
ยอนแครงกลับไปก็ไม่ได้ข้ออังกฤษก็เกิดรบกับพม่าครั้งแรก อังกฤษรู้ว่า
ไทยเป็นข้าศึกกับพม่ามาช้านาน จึงมาชวนไทยเป็นสัมพันธมิตรกับอังกฤษ
ช่วยกันรบพม่า ขณะนั้นพอสิ้นรัชกาลที่ ๒ เมื่อขมออก พ. ศ. ๒๓๖๗
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
ทรงรับทางไมตรีอังกฤษให้กองทัพไทยยกไปช่วยในการรบพม่า ได้
ยก ฯ เมืองมอระแมน ฝ่ายข้างอังกฤษก็แต่งตั้งให้นายร้อยเอกเฮนรี
เบเนนเป็นทูตเข้ามายังกรุงเทพ ฯ เนื่องในการที่เข้ากันทำสงครามใน
ครั้งนั้น ครั้นเมื่อเสร็จสงคราม ไทยกับอังกฤษจึงตกลงปรองดองกัน
ฝ่ายไทยยอมให้ประโยชน์ทางเมืองพม่าแก่อังกฤษ ฝ่ายอังกฤษยอม
เอาตัวเจ้าพระยาไทรประแววันไปกักไว้ให้ห่างไกล แลรับช่วยอุดหนุน
ไทยให้ปกครองหัวเมืองมลายูที่ได้ไว้ใหม่โดยสะดวก นอกจากนี้ได้
ทำหนังสือสัญญาค้าขายกันเมื่อขม พ. ศ. ๒๓๖๘ เป็นเนื้อความว่า
ไทยยอมให้เรือค้าขายของอังกฤษเข้ามาค้าขายในพระราชอาณาเขตร์ไทย

(๔)

สทวท ข้างอังกฤษยอมให้ไทยเก็บค่าจ้างกอบตามขนาดปากเรือ ถ้าเป็น
เรือบรรทุกสินค้าเข้ามาในเมืองไทยให้เก็บจังกอบวาละ ๑,๗๐๐ บาท ถ้า
เป็นเรือเปล่าเข้ามาซื้อสินค้าฝ่ายเดียว ให้เก็บจังกอบวาละ ๑,๕๐๐ บาท
เมื่อใดเสียจังกอบแล้ว ไทยรับว่าจะไม่เรียกภาษีอากรอย่างอื่นอีก
แต่ทำสัญญากันดังนี้ ต่อมาถึงบมระโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ อเมริกันมาขอ
ทำหนังสือสัญญาค้าขาย ก็ให้ทำกันเช่นเคยกับอังกฤษอีกชาติหนึ่ง
เมื่อใดทำหนังสือสัญญาแล้ว ต่อมาทั้งอังกฤษและอเมริกันเกิดไม่
พอใจ เหตุด้วยในสมัยนั้นประเทศในเมืองไทยทั้งในหลวงและเจ้านาย
ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ยังประกอบการค้าขายตามประเพณีซึ่งมีมาแต่
ครั้งกรุงเก่า แ่ทั้งเรือของคนเองไปซื้อขายสินค้าถึงนานาประเทศบ้าง
เช่ารวางเรือของผู้อื่นฝากสินค้าไปมาบ้าง ส่วนการค้าขายของหลวง
ยังมีพระคลังสินค้า สำหรับซื้อขายสินค้าบางอย่างซึ่งห้ามมิให้ผู้
ซื้อขาย พวกอังกฤษและอเมริกันเมื่อมีหนังสือสัญญาแล้ว กล่าวหา
ว่ารัฐบาลแย่งการค้าขาย แลตั้งพระคลังสินค้าเก็บภาษีโดยทางอ้อมไม่
ทำตามสัญญา ฝ่ายข้างไทยว่าไม่ได้ทำผิดสัญญา เพราะพวกพ่อค้า
แขกแลจีนต้องเสียภาษีอากรอยู่อย่างเดิม พวกฝรั่งจะขอเปลี่ยนแปลง
ปากเรือแทนภาษีก็ได้ ยอมความใจสมัคร การที่ทำสัญญานั้นไม่ได้
หมายความว่าละเลิกการค้าขายของหลวง หรือไม่อนุญาตให้เจ้านาย
ข้าราชการค้าขาย เป็นข้อข้องเถียงกันดังนี้.

(๕)

ครั้นถึงปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๓ รัฐบาลอเมริกันแต่งให้มิสเตอร์โยเซฟ บัลเลศเคียเป็นทูตเข้ามาขอแก้สัญญาที่ได้ทำไว้ แต่โยเซฟบัลเลศเคีย ไม่สันติวิธีในการทูต มาประพาศิแลพูดจาก้าวร้าว ก็เกิดเป็นปากเสียง เกียงแย้งกัน บัลเลศเคียเกิดโทษะก็กลับไปในเดือน ๖ ปีจอ หาสำเร็จ ประโยชน์ที่เข้ามาไม่

ถึงเดือน ๘ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๓ นั้น รัฐบาลอังกฤษก็แต่งให้เซอร์เฮม สบรุกเป็นทูตเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาเช่นเดียวกับอเมริกัน แต่มา ประจวบเวลาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มทรงพระประชวรเมื่อ คราวจะเสด็จสวรรคต จึงพระราชทานกระแสพระราชดำริให้ออกมาให้ ข้าราชการผู้ใหญ่ปรึกษาหารือกัน ว่ากล่าวเจรจากับเซอร์เฮมสบรุก ทั้ง ปรากฏอยู่ในจดหมายเทศน์พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ที่สุดไม่ตกลงกันที่จะแก้ หนังสือสัญญา เซอร์เฮมสบรุกต้องกลับไปเปล่า เหมือนอย่างทูต อเมริกัน แต่เหตุการณ์ในชั้นนี้ผลตกกับเมื่อครั้งหมอมครอเพ็ค แลเซอร์ เฮอนเป็นทูตเข้ามาคราวก่อน ท้ายเดิมมาจึงก็ไม่ยอมทำหนังสือสัญญา ทางไมตรีกับต่างประเทศ จนเกิดรบกับอังกฤษจนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ต่อ แพอังกฤษจึงยอมทำหนังสือสัญญา เป็นเหตุให้ฝรั่งได้ใจ เห็นว่า ต้องใช้อำนาจจึงจะให้พวกชาวควีนออกยินยอมเป็นไมตรีตามประสงค์ได้ เซอร์เฮมสบรุกกลับไปคราวนั้น ความปรากฏว่าไปเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษ ขอให้ส่งกำลังเรือรบเข้ามาบังคับไทยให้ทำสัญญาทางไมตรี เกรงรัฐบาล อังกฤษจะทำเช่นนั้น แต่เมื่อประจวบเวลาทางเมืองไทยเปลี่ยนรัชกาล

(๖)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเล็งถึงถวัลยราชสมบัติ
เมื่อขุณย พ.ศ. ๒๓๙๔ ได้ทรงพระราชดำริห์โดยพระปรีชาญาณเห็นมา
แต่เมื่อยังทรงผนวชอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ว่าเหตุการณ์ทางประเทศตะวันออก
นั้นเปลี่ยนแปลง ด้วยฝรั่งมาอำนาจขึ้น ซึ่งจะไม่รับเป็นไมตรีนั้นไม่ได้
ฝ่ายข้างอังกฤษรัฐบาลมอบอำนาจให้เซอร์ฮอนเบอร์ริ่งเจ้าเมืองฮ่องกงมา
จัดการทำหนังสือสัญญากับไทยให้สำเร็จ เซอร์ฮอนเบอร์ริ่งทูลพระ
อภัยคารวะในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลทูลว่าได้ทรง
ศึกษาสันตติภาษาอังกฤษ จึงมีทศหมายเข้ามาทำทางไมตรีให้มีคู่ส่วน
พระองค์ แล้วตัวเซอร์ฮอนเบอร์ริ่งเองเป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์นของ
สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีโดยฉันทประเทศ
ที่เสมอกัน ก็ได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๓๙๘
ก่อนนั้นประธานาธิบดีสก็อตต์สหรัฐอเมริกา แลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
นโปเลียนที่ ๓ ฝรั่งเศส แต่งอรรคราชทูตให้เข้ามาเจริญทางพระราช
ไมตรี ก็ได้ทำหนังสือสัญญากับไทยเป็นลำดับมา

การสมาคม แลเจรจาการบ้านเมืองกับฝรั่งแต่ก่อน ไทยเรา
ลำบากด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ที่มีความนิยมแบบอย่างข้างจีนมาแต่
โบราณประการ ๑ ที่ไม่รู้ภาษาฝรั่งประการ ๑

ลักษณะการพหูกาณในระหว่างไทยกับทูตฝรั่ง เมื่อคราวครอเพ็ค
ทูตอังกฤษเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ ก็ดี แลคราวเฮนรีเขอนเข้ามาเมื่อต้น
รัชกาลที่ ๓ ก็ดี ยังไม่มีผู้ใดในประเทศนั้นที่รู้ทั้งภาษาอังกฤษแล

(๗)

ษาไทยสำหรับใช้เป็นล่าม ทูตอังกฤษมีแต่ล่ามที่รู้ภาษาอังกฤษกับ
ขามลายู ต้องพูดภาษาอังกฤษให้ล่ามส่งภาษามลายูมาให้ล่าม
นายของไทยแปลเสนอเป็นภาษาไทย ฝ่ายไทยจะพูดไปก็ต้องใช้ล่าม
งต่อเช่นนั้น ครั้นมาถึงทูตอเมริกันเข้ามาครั้งเอ็ดมันรอนเบิตมีพวก
เร็นนาร์อเมริกันเข้ามาตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ จนรู้ภาษาไทยแล้ว ได้
ศรัยพวกมิชชันนารีเป็นล่าม เมื่อมาถึงความวิลเล็คเตียเข้ามา มี
เร็นนาร์เข้ามาอยู่หลายคน แลได้มาฝึกหัดคนไทย เช่นชนปรีชา
ญสมุท เป็นต้น ให้รู้ภาษาอังกฤษขึ้นบ้างในชั้นนั้น ครั้นคราว
อเชมสเบิร์กเข้ามาถึง มีไทยคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
อยู่หัวเมื่อยังทรงผนวช สามารถจะตรวจหนังสือภาษาอังกฤษที่มีได้
บกกันได้ การที่จะส่งภาษาจึงสะดวกไม่ลำบากดังแต่ก่อน ว่าโดยย่อ
การที่เกี่ยวข้อกับฝรั่งต่างชาติ เมื่อเหตุการณ์ทางประเทศควั่นออก
เปลี่ยนแปลงในสมัยที่กล่าวมา เมืองไทยได้อาศัยพระปรีชาญาณ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสำคัญ จึงมิได้เกิด
ร้ายอย่างเช่นเกิดทั้งในประเทศจีน ประเทศยูน ประเทศพม่า
ประเทศญวนซึ่งถูกฝรั่งข่มขู่ จนต้องยอมทำสัญญา ซึ่งเป็นผลร้าย
บ้านเมือง กลายกลับเป็นคดีโต้แย้งกับประเทศเดียว
อนึ่งจดหมายเหตุทพมพในสมัยนั้น ผู้ที่มานามปรากฏต่อมา
สันนยศศักดิ์เปลี่ยนนามไปจากที่เรียกในจดหมายเหตุโดยมาก จึง
เกมตามที่ปรากฏในชั้นหลัง ทำเป็นขานวู้ไว้อ้างท้ายคำอธิบายนี้
ให้สะดวกแก่ผู้อ่านในสมัยนี้

(๘)

ได้อธิบายเรื่องเบื้องต้นของจดหมายเหตุแล้ว ท่านจะกล่าวถึงเรื่อง
พระประวัติของพระเจ้าฟ้าเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ต่อไป
การเรียบเรียงเรื่องพระประวัติกรมหลวงชุมพรฯ ย่อมลำบาก ด้วยไม่
ปรากฏว่าได้ทรงทำพระประวัติไว้ประจำกระทรวง ได้แต่สืบสวนแลค้น
หาในหนังสือต่าง ๆ ตามแต่จะพบ ประกอบกับที่ข้าพเจ้าทราบอยู่ด้วย
ตนเองบ้าง เวลาที่เรียบเรียงก็น้อย เกรงจะไม่สู้เรียบร้อย ถ้าที่
ข้าพเจ้าเรียบเรียงไว้ปลาศหรือขาดตกบกพร่องอย่างไร ต้องขออภัย
แก่ท่านทั้งหลายด้วย

พระประวัติ

พระเจ้าฟ้าเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

พระเจ้าฟ้าเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงพระนาม
เดิมว่า พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ ประสูติในพระบรมมหาราชวัง
เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๙ ธันวาคม ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นพระเจ้า
ลูกเธอพระองค์ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาโหมด ป.จ. ธิดาพระยาสุรสงคราม
วิวัฒน์ (วร บุนนาค) พระองค์ที่ ๒ พระองค์เจ้าหญิงอรองค์อรรคยพา
สิ้นพระชนม์เสียแต่ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ที่ ๓ พระองค์เจ้าสุริยง
ประยุพพันธุ์ เป็นกรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส แล้วจึงสิ้นพระชนม์

(๘)

เมื่อกรมหลวงชุมพร ฯ ยังทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาอักษรสมัยที่
ในพระบรมมหาราชวัง แล้วได้เป็นนักเรียนในโรงเรียนหลวง ณพระ
ตำหนักสวนกุหลาบ ทรงศึกษาจนโสกันต์แล้ว เมื่อมะเสง
พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้เสด็จ
ไปทรงศึกษาวิชาการต่างประเทศอังกฤษ พร้อมกับพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้เสด็จไปอยู่ด้วยกันแต่ทรงเล่าเรียนด้วย
กัน จนถึงสมัยเมื่อทรงศึกษาวิชาแพะพระองค์จึงได้แยกกัน กรม
หลวงชุมพร ฯ ทรงศึกษาวิชาการทหารเรือเป็นพระองค์แรกในพระเจ้าลูก
เธอของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในขณะเมื่อ
เป็นนักเรียนนายเรืออยู่ในทหารเรืออังกฤษนั้น บัระจวบเวลาพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปครั้งแรก เมื่อพระกา
พ.ศ. ๒๔๔๐ กรมหลวงชุมพร ฯ ขอลามารับเสด็จสมเด็จพระบรมชนก
นาถ ฯ มาเข้ากระบวนเสด็จที่เกาะลังกา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้รับราชการตามตำแหน่งนักเรียนนายเรือ ไปในเรือพระที่นั่งมหาจักรี
มีในลายพระราชหัตถเลขาพระราชทาน มาถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ ฯ ดังนี้

“ในเวลาเขียนหนังสือขึ้น อาภากร, กษัตริย์หลวงสนท, มาถึง
อาภากรโตขึ้นมากแล้วชาวชน เขามองตรงตักเป็นนิตยนิพนธ์มา
พร้อมแล้ว ฉันได้มอให้โยในโคขังคยกับฉันเป็นสัทธิชวค เว้นแต่
วนนเขอนุญาติให้มากันเขากษณวนนทง ”

(๑๐)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับคนพระ
นคร ไปรต ๑ ให้กรมหลวงชุมพร ๑ อยู่ทรงศึกษาวิชาทหารเรือใน
ประเทศอังกฤษต่อมา จนสอบวิชาได้ถึงชั้นนายเรือ แล้วจึงได้เสด็จ
กลับคนมายังประเทศนี้ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงพระ
กรุณาโปรด ๑ ให้สร้างวังใหม่พระราชทานเป็นที่ประทับที่ริมคลองผดุง
กรุงเกษมใกล้สะพานชมรมมรุเชษฐ์

ตั้งแต่กรมหลวงชุมพร ๑ เสด็จกลับมาจากประเทศยุโรป ก็ได้
มีตำแหน่งรับราชการในกรมทหารเรือมาแต่แรก ได้เป็นตำแหน่ง
ผู้บังคับการเรือมณฑลสัตตวิสัย แล้วต่อมาถึงบมระโรง พ.ศ. ๒๔๔๗
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๑ สถาปนาเป็นกรมหมื่น ๑ ทรงยกย่องความ
ชอบความดีไว้ในประกาศตั้งกรมดังนี้

คำประกาศ

คุณมัสกุล พระพุทธศาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๗ พระยา
ขัตติยบัณฑิต จันทรภคินิยม นาคสังวรณะ กติกมาส ศุภราชกตติย
กิติคุณาวร สิริยภคิกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ พุทธศักราช ๒๔๔๗
สำหรับคุณพิเศษ บริณทกาสกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ๑ พระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากร
เกียรติวงศ์ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาในประเทศยุโรป จนได้เข้าฝึกหัด
ในการทหารเรือ ได้เสด็จลงประจำเรือจนเสร็จวิชาเรียน ครั้นเมื่อเสด็จ

(๓๓)

พระราชดำเนิรประพาสยุโรป ได้เสด็จมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทณเกาะ
ลังกา ได้เสด็จลงประจำเรือพระที่นั่งมหาจักรี ทรงทอดท้ายเรือพระที่นั่ง
ด้วยพระองค์เอง ครั้นเมื่อเสด็จกลับเข้ามาในกรุงเทพมหานคร ก็ได้
ทรงรับราชการในกรมทหารเรือสืบมาจนบัดนี้ มีวิริยคุณปรีชาสามารถ
อาจหาญในวิชาการทางทหารที่ทรงเรียนมา สัมควรที่จะมีพระเกียรติยศ
เป็นพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนาม
ตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตร
อุดมศักดิ์ สิ้นนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่าง
พระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จึ่งทรงเจริญพระชนมายุ
พรรณสุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพสิริสวัสดิ์คิพัฒนามงคล วิบุลย
คุณผลมโหฬารทุกประการ

เจ้ากรม เป็นหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ถอดศักดินา ๖๐๐
ให้ทรงตั้ง ปลัดกรม เป็นหมื่นระนองนักรวานกิจ ถอดศักดินา ๕๐๐
สมุหยาญชี เป็นหมื่นกาญจนดิษฐ์คุมกองพล ถอดศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ใดที่ไต่รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตาม
อย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหยาญชี ในพระองค์เจ้า
ต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

ตั้งแต่วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ เป็นวันที่ ๑๓๓๕๗
ในรัชกาลปัตยุบันนี้

(๓๒)

กรมหลวงชุมพร ฯ รัชชการในกรมทหารเรือ ทรงมุ่งหมาย
จะฝึกหัดไทยให้เรือดเล็กได้เป็นอย่างดีต่างประเทศ เป็นสำคัญมาแต่
แรก ด้วยก่อนนั้นมาบรรดาเรือรบกลไฟ ยังค้นหาฝรั่งมาเป็นผู้
บังคับการ ชาวประเทศนั้นสามารถจะเรือดเล็กได้ มีแต่พวกอาสา
จามบางคน ซึ่งพอจะเรือดได้ในทะเลอ่าวสยาม โดยอาศัยความ
ชำนาญอย่างเดิย แม้เมื่อตั้งกรมทหารเรือขึ้นในรัชกาลที่ ๕ แล
ได้ตั้งโรงเรียนสำหรับนายทหารเรือแล้ว การฝึกสอนให้นายทหารไทย
รู้วิธีเรือดเล็กยังไม่สำเร็จประโยชน์ได้ ยังต้องใช้ฝรั่งบังคับการ
เรืออยู่ จนกรมหลวงชุมพร ฯ เสด็จเข้ามารัชชการในกรมทหารเรือ
จึงทรงเริ่มริบารุงการฝึกสอนนายทหารเรือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ตั้งกรมหลวงชุมพร ฯ เป็นตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษา
ทหารเรือ เมื่อมะเสง พ.ศ. ๒๔๔๗ แต่นั้นก็ทรงพยายามจัดการ
ฝึกสอนนายทหารเรือมา จนได้ย้ายโรงเรียนนายทหารเรือไปตั้งที่พระ
ราชวังเดิม ได้วัดอรุณราชวราราม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฯ ไปเปิดโรงเรียน เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน
ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๔๗ พอพระราชหฤทัยในการตั้งกรมหลวงชุมพร ฯ ได้
ทรงจัด ทรงเขียนลายพระราชหัตถเลขาชมไว้ในสมุดของโรงเรียนดังนี้

(๓๓)

“วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕

เรา จุฬาลงกรณ์ ป. ร. ได้มาเปิดโรงเรียนนี้ มีความปลื้มใจ
ซึ่งได้เห็นการทหารเรือมีรากหยั่งลงแล้ว จะเป็นต้นสืบไปในภายหน้า”

ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อโรค ๖ ให้ยกกรมทหารเรือขึ้นเป็น
กระทรวงเสนาบดี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงชุมพรฯ
เลื่อนขึ้นเป็นตำแหน่งผู้ช่วยเสนาบดีด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง แต่รับราชการ
การอยู่ในตำแหน่งนี้โดย กกรมหลวงชุมพรฯ ไม่ทรงสละบ ใต้
รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกเป็นนายทหารกองหนุนอยู่ชั่ว
คราว ๓ จนถึงบมเสง พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงเสด็จกลับเข้ามารับราชการ
เป็นตำแหน่งจเรทหารเรือ ต่อมาในปลายขึ้นนี้ ได้เลื่อนขึ้นเป็นเสนา
ธิการ

ถึงบวอก พ.ศ. ๒๔๖๓ ราชนาวีสมาคมจัดการเรียบรายได้เงิน
สำหรับชอเรือรบลำหนึ่ง ขนทูลเกล้าฯ ถวาย ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงชุมพรฯ เป็นข้าหลวงพิเศษออกไปยุโรป
เพื่อจัดหาเรือที่ราชนาวีสมาคมทูลฯ ถวายนัน เมื่อได้เรือพระร่วงแล้ว
กรมหลวงชุมพรฯ ทรงบังคับเรือนี้เอง เล่นมาแต่ประเทศอังกฤษ
จนถึงกรุงเทพ ฯ ปรากฏเป็นครั้งแรกว่านายทหารเรือไทยได้สามารถ
เล่นเรือมาไกลถึงเพียงนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยศ
เป็นกรมหลวงฯ มีคำประกาศ ทรงยกย่องความชอบความดี ดังนี้

(๓๔)

คำประกาศ

ศุภมัตถ์ พระพุทธศาสนาเถร เป็นอดีตภาค ๒๔๖๓ พรรษา
ขัตติยนกาล มกัฏฐะสังวรโรระ พุคคิจายนมาส เอกาทสมสุรทิน
ชีวะวาร โภยกาลนิยมน

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ฯ พระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นชุมพร
เขตพรอุดมศักดิ์ ได้โดยเสด็จไปทรงศึกษาวิชาการณประเทศยุโรปคราว
เดียวกัน ได้ประทับอยู่เล่าเรียนชั้นประถมศึกษาในสำนักอันเดียวกัน
เป็นผู้คุ้นเคยสนิทร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยไฉไลของรักพระบาทมาช้านาน
ยิ่งกว่าพระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์อื่น เมื่อทรงแยกไป
ศึกษาวิชาการทหารเรือสำเร็จ ได้กลับเข้ามารับราชการในกระทรวง
ทหารเรือ ก็ได้ทรงพระอุตสาหะรักษาการด้วยพระปรีชาสามารถอา
หาญในวิชาการที่ทรงร่ำเรียนมา ได้รับพระราชทานยศในตำแหน่ง
ราชการเป็นลำดับมา จนได้เป็นนายพลเรือตรี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๗
มีความที่ความชอบปรากฏในประกาศตั้งกรมครั้งก่อนนั้นแล้ว ต่อมา
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้รับราชการในตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือ
เพิ่มขึ้นอีก ได้ทรงวางระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ให้ราชการทหารเรือ
ดำเนินเจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ ข้อสำคัญที่ควรยกขึ้นกล่าว คือ ได้ทรง
พระราชดำริห์จัดการโรงเรียนนายทหารเรือแลนายช่างกลให้เจริญยิ่งขึ้น
ทรงเพาะวิชาการฝ่ายทหารเรือแลวิชาช่างกลให้นายทหารเรือไทยมีความ

(๑๕)

รู้ความชำนาญ สามารถเป็นผู้บังคับบัญชาการแลเป็นครูได้เป็นผลสำเร็จ
ไม่ต้องใช้ชาวต่างประเทศเป็นผู้บังคับบัญชา แลเป็นครูเหมือนแต่กาล
ก่อน ทั้งได้ทรงทำแผนการที่รวดเร็ว แลทรงจัดการศึกษาทางวิทยาศาสตร์
ยุทธวิธีกระบวรรบในกองทัพเรือให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นเป็นอันมาก เมื่อปี
พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ทรงเลื่อนยศเป็นนายพลเรือโท แลในนี้เองได้ทรง
เลื่อนยศขึ้นเป็นนายพลเรือเอก แลเป็นผู้แทนคณะกรรมการราชนาวิ
สมาคมนแห่งกรุงสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ออกไปศึกษาเรือรบหลวง
“พระร่วง” ณ ประเทศอังกฤษ แลทรงพระอุทิศสำหรับนำเรือรบหลวง
“พระร่วง” เข้ามาสู่กรุงเทพมหานครด้วยพระองค์เอง ได้มาถึงโดย
สวัสดิภาพ เป็นความชอบพิเศษของพระองค์อีกส่วนหนึ่ง ในบัดนี้ทรง
ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือ อันเป็นตำแหน่งสำคัญ ทรงตั้ง
พระทัยรับราชการสนองพระเดชพระคุณด้วยพระปรีชาสามารถ กอบด้วย
พระอุตสาหะพิริยภาพมิได้ย่อหย่อน ทรงมีความซื่อสัตย์สุจริตแลจงรัก
ภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท สมควรเป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย
แลสมควรที่จะทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่าง กรมใหญ่
พระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าพญาเธอ กรม
หมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ขึ้นเป็นกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระ
สุพรรณบัฏว่า พระเจ้าพญาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ สิ้นนาม
ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่าง กรมในพระ

(๓๖)

บรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ
คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล วิบูลย์ผลสกลเกียรติยศ
อิศริยยศกิตติมโหฬารทุกประการ

เจ้ากรมเป็นหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ถัดอีกคืนา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรมเป็นชนวนองนัครานกิจ ถัดอีกคืนา ๖๐๐
สมุหวิบูลย์กิจเป็นหมื่นกาญจนาภิเษกพล ถัดอีกคืนา ๔๐๐
ถึงบวช พ.ศ. ๒๔๖๕ ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรือว่างลง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงชุมพรฯ เป็นเสนาบดี
กระทรวงทหารเรืออยู่ ๖ เดือน พอถึงเดือนเมษายน บัญญ พ.ศ. ๒๔๖๖
ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นเสนาบดี ทรงบัญชาการกระทรวง
ทหารเรือเต็มตำแหน่งต่อมา

แต่เมื่อกรมหลวงชุมพรฯ ได้ทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง
ทหารเรือ นั้น เป็นพระโรคภายในประชวรเสาะและอยู่แล้ว พอทรง
รับตำแหน่งแล้วก็กราบบังคมลาออกไปเปลี่ยนอากาศที่ชายทะเล ช้าง
ใต้ปากน้ำเมืองชุมพร จนซึ่งได้ทรงจอร์ไว้มายจะทำสวน ผจญไป
ถูกฝน เกิดเป็นโรคหัดใหญ่ ประชวรอยู่เพียง ๓ วันก็สิ้นพระชนม์
เมื่อวันที่ ๓๘ พฤษภาคม บัญญ พ.ศ. ๒๔๖๖ ประมวลพระชันษาได้
๔๔ ปี ได้เป็นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรืออยู่เพียงเดือนเศษ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เจริญพระศพลกลับมาประดิษฐานไว้ที่วัง
แลทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานเป็นนิจมา จนเดือนธันวาคม

(๑๗)

พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพกรมหลวงชุมพรฯ
มีกระบวนแห่ฝ่ายทหารตามพระเกียรติยศ นายพลเรือเอก แลกระบวน
ฝ่ายพลเรือนตามพระเกียรติยศเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ ไปพระราชทาน
เพลิงพระศพณพระเมรุท้องสนามหลวง เมื่อณวันที่ ๒๔ ธันวาคม

พ.ศ. ๒๔๖๖ น. กรมหลวงชุมพรฯ ได้ดำรงพระยศ แลได้รับพระราชทาน
เครื่องราชอิสริยาภรณ์หลายชั้น เลื่อนชั้นโดยลำดับ จะกล่าวถึงแต่ที่
เป็นชั้นสูงสุด ซึ่งดำรงอยู่ในเวลาเมื่อสิ้นพระชนม์ คือ เป็นนายพล
เรือเอก ราชองครักษ์ แลองคมนตรี นายกองโทเลื้อยป่า ได้รับ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์, นพรัตนราช
วราภรณ์, ประถมจุลจอมเกล้าพิเศษ, ตรารัตนวราภรณ์, ประดมาภรณ์
ช้างเผือก, ประดมาภรณ์มิ่งกุสุมา, มหาโยธิน รามาศิขิ เหยียบ
รัตนภรณ์ รัชกาลที่ ๕ ชั้นที่ ๒ เหยียบรัตนภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑
เหยียบกุญมาลา เข็มศิลปวิทยา, เหยียบจักรมาลา, เหยียบราชินี,
กับทั้งเหยียบแลเข็มพระราชพิธีต่าง ๆ ตามพระเกียรติยศอีกหลายอย่าง
ทั้งเข็มข้าหลวงเดิมด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดำรงรัชชภิเษก
เจ้าหญิงทิพยสมันต์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา
ภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระราชทานเป็นพระชายากรมหลวงชุมพรฯ มี
พระโอรสด้วยกัน คือ หม่อมเจ้าชายอาทิตย์ทิพอาภา สมเด็จพระโอรสา
ธิราชทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้า เวลานั้นยังทรงเล่าเรียนอยู่ในยุโรป
พระองค์ ๑ หม่อมเจ้าชายรังษิยากร พระองค์ ๑ หม่อมเจ้าหญิงทิพย

(๓๘)

สัมพันธสันชีพิตกษยไปเสียก่อน กรมหลวงชุมพร ฯ มีหม่อมเจ้าชายหญิงนอกจากที่กล่าวมาอีก ๗ องค์ คือ หม่อมเจ้าหญิงจารุพัทรา ๓ หม่อมเจ้าหญิงศิริมาบังอร ได้เสกสมรสกับหม่อมเจ้าชายไชยแสงรพี ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ๓ หม่อมเจ้าหญิงสมรบรรเทิง ๓ หม่อมเจ้าหญิงเริงจิตรแรง ๓ หม่อมเจ้าชายคำแดงฤทธิ์ ๓ หม่อมเจ้าครวชิตพล ๓ หม่อมเจ้าชายกัน ๓

จะกล่าวถึงพระอิริยาศรียของกรมหลวงชุมพร ฯ ไว้ในที่สุดเรื่อง พระประวัติพอเป็นที่ระลึกโดยสังเขป กรมหลวงชุมพร ฯ มีพระอิริยาศรียอันเป็นข้อสำคัญในพระคุณวุฒิ คือความซื่อตรงอย่างหนึ่ง ความกล้าหาญในบรรดาการซึ่งทรงทำ ด้วยหวังจะให้เกิดประโยชน์อย่างหนึ่ง ความสามารถซึ่งจะทำการอันทรงจำนงให้สำเร็จถึงพระประสงค์อย่างหนึ่ง แลความโอบอ้อมอารีต่อมิตรไม่ว่าเลือกหน้าอย่างหนึ่ง อาศรัยพระคุณสมกับที่กล่าวมานี้ จึงทรงสามารถทำราชการต่าง ๆ ซึ่งได้ รับทำในหน้าที่ให้ลุล่วงถึงได้กล่าวมาข้างต้น แลทรงศึกษาการอื่น คือวิชาช่างเขียน วิชาแพทย์ แลกระบวนมวยปล้ำ ตลอดจนวิชาดนตรี สันทัดแทบทุกอย่าง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลทั้งหลายก็มี ได้ทรงเลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ได้คบใคร่ครองอารีด้วยกันทั่วไปมิได้ ถือพระองค์ เพราะฉะนั้นไม่ว่าใครที่บรรดากรมหลวงชุมพร ได้คบหาสมาคม จะเป็นพระก็ตาม ศฤกษ์สัจก็ตาม เจ้าก็ตาม ไพรก็ตาม คงมีใคร่ใคร่ไม่เลือกหน้า ข้าพเจ้าเข้าใจว่าบรรดาผู้ซึ่งได้คุ้นเคยกับกรมหลวงชุมพร ฯ คงจะเห็น

(๒๐)

บุคคลที่ปรากฏในหนังสือเรื่องเชอเขมสบุรุษ

ทูลกระหม่อมพระ
เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศ
รังสรรค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรมขุนเคชอติคร เป็นสมเด็จพระยาเดชาดิศร ในรัชกาลที่ ๕
กรม (หมื่น) วงศาสนิท เป็นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ในรัชกาลที่ ๕

เจ้าพระยาพระคลัง เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ใน
(ศีศ) รัชกาลที่ ๕

พระยาพิพัฒน์ เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ ใน
(ทศ) รัชกาลที่ ๕

พระยาพิพัฒน์โกษา เป็นพระยามหาอำมาตย์ แล้วเป็นเจ้าพระยา
(บุญศรี) อรรมา ในรัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าพระยาสุธรรม
มนตรี ในรัชกาลที่ ๕

พระยาฟาราชนครี (นาม)

พระยาไกรราชเศรษฐี เป็นพระยาไกรโกษา ในพระบรมราชวัง
(บุญมา) รัชกาลที่ ๕

พระยาสวัสดิการ (ฉิม)

หมื่นพิพิชอักษร (แสง) เป็นหลวงพิทักษ์คงคา ในรัชกาลที่ ๕

(๒๓)

หมื่นจรเจนชลา
หมื่นวรวิฑูรย์
หมื่นแม่น
นายพานิช

พระยาสุรเสนา (สก) เป็นเจ้าพระยามหาเสนา ในรัชกาลที่ ๕
เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรีย) ภาษาไทยว่าทองดี)
พระยาพิไชยสงคราม เป็นพระยาพิไชยสงคราม จางวางทหารปืน
(เข็ม) เมืองสมุทรปราการ ในรัชกาลที่ ๕
พระยาวิเศษสงคราม เป็นพระยาพิไชยสงคราม ในรัชกาลที่ ๕
(พก)
พระยารามก้านเหลือง เป็นพระยาอภัยพิพิธ ในรัชกาลที่ ๕
(กระต่าย)
พระยาราชวังสัน (ขว)
พระยาวิเศษสงคราม (จัน ชื่อคุณศุภกิจ ชื่อเขมตีกัด)
หลวงศรีไชยวงษา เป็นพระจักราชมนตรี ในรัชกาลที่ ๕

พระยาราชสุภาวดี เป็นเจ้าพระยาอภัยภูธร ที่สมุหนายก ใน
(โต) รัชกาลที่ ๕
พระยาเพชรพิไชย (เสือ) เป็นเจ้าพระยาธรรมยา ในรัชกาลที่ ๕

(๒๒)

พระยาอุไทยธรรมราช เป็นเจ้าพระยามหาศรีวิธรรมพล ๑ ผู้รักษา
(หนูใหญ่) กรุงเก่า ในรัชกาลที่ ๔
จมื่นไวยวรรณภักดิ์ เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก ใน
ศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) รัชกาลที่ ๓ เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุห
พระกลาโหมในรัชกาลที่ ๔ เป็นสมเด็จเจ้าพระยา
บรมมหารัษฎ์ในรัชกาลที่ ๕
จมื่นมหาสนิท (แสง) เป็นหมื่นประจักษ์มณเฑียร ในรัชกาลที่ ๔
บุตรเจ้าพระยาขนิษฐ
เคชา)
นายจำเริญ (เม่น) เป็นพระสุนทรวิชัย ผู้ช่วยราชการเมือง แล้ว
เป็นพระยาวิเชียรคีรี ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
ในรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี ใน
รัชกาลที่ ๕
จมื่นทิพเสนา (เรือง) ทิพเสนาตาแหวนแก้ว
จมื่นราชามาตย์ (ขำ) เป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ใน
รัชกาลที่ ๔
จมื่นราชายาล (ชนทอง) เป็นพระยาเพชรบูรณ์ ในรัชกาลที่ ๔
จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ (สวัสดิ์ บุตรเจ้าพระยาอภัยภูธร)
จมื่นสิทธิแสนยรักษ์
จมื่นศักดิ์บริบาล

(๒๓)

จมนอินทรวเสน (เข้ม) เป็นพระยาพิบูลย์สมบัติ ในรัชกาลที่ ๕ เป็น

พระยาอัครนภาพ ในรัชกาลที่ ๕

พระอภัยพลรบ (แก้ว) เป็นพระยาวิจิตรณรงค์ ในรัชกาลที่ ๕

หลวงราชมานู (ฮา)

ขุนสรสิทธิ์ราช

หมอยอน

หมอยอน. เกลอ. โยนส์ มิชชันนารี อเมริกัน

นายโยเซฟ

โยเซฟฝรั่ง

วิลันดา เป็นล่ามของจมนไวยวรรณ

เสมียนยืม

มิกเตอร์ เซมส์ เฮ อังกฤษ ที่เรียกว่า มิคเซ

ในคำปรึกษา ก็คนนั้นเอง

สำนักหอสมุด

สารบัญ

เรือเชลลเสมสยรูกเข้ามาถึงปากน้ำ	หน้า	๓
คำแปลหนังสือเชลลเสมสยรูกถึงเจ้าพระยาพระคลัง	„	๒
จดหมายคำสนทนาในระหว่างเจ้าพระยาพระคลัง กับเชลลเสมสยรูก	„	๕
คำแปลหนังสือลอบปลงมัสกันถึงเจ้าพระยาพระคลัง	„	๘
จดหมายคำสนทนาในระหว่างจมนไวบวรนาถกับเชลลเสมสยรูก	„	๓๐
รายงานรนาทสันดอน	„	๓๔
กระแสพระราชดำริห์เรื่องข้อราชการที่จะพุดกับเชลลเสมสยรูก	„	๓๖
เชลลเสมสยรูกเข้ามาพักอยู่ที่หน้าวัดประยุรวงศ์	„	๓๑
จดหมายคำสนทนาในระหว่างเสนาบดีกับเชลลเสมสยรูก	„	๓๒
หนังสือเชลลเสมสยรูกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๑	„	๓๔
หนังสือเชลลเสมสยรูกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๒	„	๓๘
หนังสือเชลลเสมสยรูกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๓	„	๓๑
หนังสือเชลลเสมสยรูกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๔	„	๓๓
ร่างหนังสือสัญญาเชลลเสมสยรูกส่งให้เจ้าพระยาพระคลัง	„	๓๖
หนังสือเชลลเสมสยรูกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๕	„	๔๐
ร่างสัญญาพิทกสินค้า	„	๔๗
จดหมายเหตุร่างหนังสือตอบเชลลเสมสยรูก	„	๕๐

(๒๕)

หนังสือเจ้าพระยาพระคลังทูลขอหนังสือฉบับที่ ๓

ของเชอเซมสวรุก

๖๖ ๕๒

หนังสือเจ้าพระยาพระคลังทูลขอหนังสือฉบับที่ ๒

ของเชอเซมสวรุก

๖๖ ๕๓

หนังสือเจ้าพระยาพระคลังทูลขอจากหมายฉบับที่ ๓

ของเชอเซมสวรุก

๖๖ ๖๐

คำปรึกษาข้าทูลลออง ฯ ที่กระทรวงสัญญา

๖๖ ๖๓

หนังสือเสนาบดีพร้อมกันมาถึงเชอเซมสวรุก

๖๖ ๗๙

เชอเซมสวรุกลาจากกรุงเทพ ฯ

๖๖ ๘๐

หนังสือเจ้าพระยาพระคลังทูลขอปลดปล่อย

๖๖ ๘๑

เชอเซมสวรุกฝากสิ่งของไว้ให้ข้าราชการในกรุงเทพ ฯ

๖๖ ๘๓

สำนักหอสมุด

จดหมายเหตุเรื่องเซอเซมสับรุก

เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓

เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๓

วัน ๗ เดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก พญาพิชิตณรงค์ พญารามกำแหง บอกขึ้นมาถึงกรุง ฯ เพลาบ่าย ๔ โมงเศษว่า กำนันไฟมาถึงหลังเต่าฤก ๒ ลำ ลำหนึ่งกำนันเล็กเข้ามาทอคอยนำค่าน กบัตันวอเล็กแจ้งว่า เซอเซมสับรุกให้ถ่อหนึ่งลือมาแจ้งผู้รักษาเมืองสมุทปราการฉบบ ๓ ขอคนนำร่องให้ออกไปนำกำนันลำใหญ่เข้ามา

รุ่งขึ้นณวัน ๑ เดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลาเช้า ๔ โมงเศษ จมื่นไวยวรนาถให้พระอภัยพลรบขบวนเรือสำรับแก่งลงลำ ๑ แ่งทวายลำ ๑ ลงไปรับหนึ่งลือที่กำนันไฟ ขึ้นมาที่โรงรับแขกเมือง ๒ ฉบบแล้ว ยิงขึ้นรับยิงขึ้นส่งกันข้างละ ๒๑ นัด จึงให้หมื่นแม่น กับไพร่ ๖ คน ออกไปเติ่งร่องน้ำ ให้หมื่นจรเจนชลาเป็นลำนไปด้วย ครั้นออกไปถึงกำนันใหญ่แล้ว กบัตันนายกำนันให้กำนันลำเล็กเข้ามาทอคอยชายชำแระข้างในตรวงร่องน้ำ คอยยกธงให้ลำนคณ

ครั้นเพลาย่ำ ๔ โมง กำนันลำเล็กยกธงขึ้น กำนันลำใหญ่เห็นธงสัญญาถ่อถอนสมอใช้กำนันเข้ามา หมื่นแม่นให้หมื่นจรเจนชลาลำมบอกว่า น้ำขึ้นยังไม่เต็มทเขาไปยังไม่ได้ คันทนไม่ฟังจนแล่นข้ามสันดอนเข้ามา กำนันลำใหญ่ครอคิน จักรพัดโคลนพั้งขึ้นเต็มกรอบจักร ฯ ไม่เต็ม พอเจ็บบกรัว กำนันคิกคันทนอยู่แต่เพล ๒ ทุ่มน้ำลง กำนันค้แปลงคินมูนข้างกำนันสูงชันประมาณศอกเศษ

ครั้นเพลาน้ำขึ้นเอากำปั่นไฟลำเล็กเข้าซักก็ไม่ออก จมื่นไวย
วรนาถจึงให้พญาไไทยธรรมราช จมื่นราชามาตย์ขีเรือแข่งทนายคน
ละลำ ออกไปเยี่ยมเยียนเซอเซมสักรุกที่กำปั่นติด

ครั้นณวันเดือน ๘ ขึ้น ๖ ค่ำ เปลา ๕ โมงเช้า เซอเซมสักรุก
ลงกำปั่นไฟลำเล็กเข้ามาทอคอย่น้ำค่าน เซอเซมสักรุกให้กบตันบรูก
มีศเสนยอน ขึ้นมาหาจมื่นไวยวรนาถ ๆ บอกว่า เจ้าพญาพระคลัง
ยังอยู่ณกรุง ๆ ได้บอกขึ้นไปว่ากำปั่นเซอเซมสักรุกติดอยู่ที่ชายชำระ
ข้างใน เจ้าพญาพระคลังมีความวิตกมาก คัวเป็นเมืองไมตรีกัน
จึงส่งลงมาว่า ถ้าเซอเซมสักรุกจะต้องการสิ่งอันใด ก็จะให้จมื่นไวย
วรนาถจัดแจงให้ อย่าให้ขัดสน เจ้าพญาพระคลังจะลงมาวันพรุ่งนี้

คำแปล หนังสือเซอเซมสักรุก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

หนังสือ เซอเซมสักรุก มาถึงท่านเจ้าพญาพระคลังเสนาบดีผู้ใหญ่
ณกรุงพระมหานครศรีอยุธยาให้ทนาย
ทนายข้าพเจ้าไซ้ให้พี่น้องข้าพเจ้า ชื่อกบตันบรูกคน ๓ ชื่อ
มีศเสนยอนคน ๑ ถือนหนังสือมาแจ้งกับท่านให้ทนาย ว่าเจ้าวิลาศ
ให้ข้าพเจ้าเข้ามาจำเวณูทางพระราชไมตรีไทยกับอังกฤษซึ่งเป็นมหามิตร
กันมาช้านาน จะได้จัดแจงทางค้าขายให้ลูกค้าได้ ไปมาค้าขายแก่กัน
เป็นสุขสบาย มีประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย กับเจ้าวิลาศรับสั่งให้มี
หนังสือลอกไวกาแปลมัสตันขุนนางผู้ใหญ่ในชาติอังกฤษ มาถึงท่าน

ผู้เป็นเสนาบดี ฅกรงพระมหานครศรีอยุธยาบัพหนึ่ง เมื่อข้าพเจ้า
 เข้ามาถึงแล้วจะส่งหนังสือให้ต่อมือนาน ความในหนังสือนี้ว่าด้วย
 ความไม่ตรี ขอให้ท่านนำเอาความในหนังสือชนกราบขังคมทูล แก่
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ฅกรงพระมหานครศรีอยุธยา
 ให้ทราบ ก็ขอให้ท่านรับพระพักฝ่ายกรงพระมหานครศรีอยุธยา
 จะพหาคึกอ่านกับข้าพเจ้าการงานทั้งปวงก็จะสำเร็จได้ โดยง่าย ทาง
 ไม่ตรีทั้ง ๒ ฝ่ายก็จะไต่ ยินนาน แลเมื่อข้าพเจ้าจะเข้ามาใน เจ้าวิลาศ
 ก็ได้สั่งให้ทูลเกล้าขึ้นไฟกำปั่นรบที่อื่นเคยเข้าไปให้หลายลำ ให้สมยศ
 สมเกียรติ ด้วยกรงพระมหานครศรีอยุธยาแลเมืองวิลาศเป็นเมือง
 ใหญ่ จะได้เป็นเกียรติเป็นยศทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าพเจ้าถูกยากกับแม่ทัพ
 ฝ่ายชเล ซึ่งสำเร็จราชการอยู่ณอินเดีย เห็นว่าไพร่บ้านพลเมืองที่กรง
 พระมหานครศรีอยุธยา ไม่เคยเห็นกำปั่นไฟกำปั่นรบหลายลำ ก็
 ตกตกหาควรไม่ ข้าพเจ้าจึงจัดแจงเอาแต่กำปั่นไฟ ๒ ลำเข้ามา ถ้าใน
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวฅกรงพระมหานครศรีอยุธยา แลท่านจะ
 เห็นว่าข้าพเจ้าเป็นชนนางผู้น้อยจึงมีกำปั่นไฟ ๒ ลำ ไม่ควรที่จะเข้ามาว่า
 ด้วยการทำงานทั้งปวง ถ้าการเป็นดั่งนั้นภายหลังก็ต้องมาให้มาก
 หลายลำ ข้าพเจ้าเข้ามาครั้งนั้นเจ้าวิลาศให้แทนตัวเข้ามา ขอให้ท่านเห็น
 แก่ทางไม่ตรีรับรองให้ควรแก่ประเทศอันใหญ่ การไม่ตรีทั้ง ๒ พระนคร
 ก็จะได้ปรากฏแก่นานาประเทศทั้งปวง

แลข้าพเจ้ามีพระอยู่ในใจที่จะมาพบแก่ท่านโดยมาก จะเขียนใ้มา
 ในหนังสือก็หาควรไม่ ต่อเมื่อใดข้าพเจ้าเข้ามาถึงท่านแล้ว ก็จะได้

พุดจาซึงให้ท่านแจ้ง หนังสือขียนเขียนทักขณไฟข้อ เพนิวา
ฉวันเดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำ ศักราชฝรั่ง ๑๘๕๐ ปีจอโทศก

ครั้นฉวันเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ เจ้าพญาพระคลังให้จัดเรือเก้งฉาง
ยักทอง ยาว ๑๐ วา ๒ ลำ ยาว ๘ วา ลำ ๑ รั้วเชอเซมสับรูกกับชนนาง
อังกฤษชนมาที่โรงปลูกไร่รั้วแขกเมือง ยาว ๘ ห้องมีเลื่อยรอบ
คาบเพดานผ้าขาวแต่งรั้ว ท่นาโรงรั้วแขกเมืองมีทหารขยัน ๒ ฟากถนน
มีทหารใส่เสื้อแดง ใส่หมวกแดง ถือบัน ถือทวน ถือบ้าว ถือดาบ
นำอยู่นำโรง ๒๐๐ คน เชอเซมสับรูกชนมาหาเจ้าพญาพระคลังถามว่า
ชนจีนเถิง มาตามชลลสาขายอยู่ๆ เชอเซมสับรูกตอบว่า มาแต่เมือง
วิลาศ ๒ ปี มาอยู่เมืองสระแล้วมาอยู่เมืองใหม่ มาจากเมืองใหม่ ๕ วัน
เถิงเมืองสมทปรการ ว่ามีรั้วสั่งเจ้าวิลาศใคร่เป็นไมตรีกับกรุง ฯ
ให้สนิท ให้ชนนางอังกฤษผูกษาพร้อมกันเห็นว่า พระมหากษัตริย์
จะมีพระราชสาส์นมาว่าด้วยทางไมตรีก่อนนั้นยาก ให้ชนนางพุดจา
กันเสียให้ตกลงก่อน ลูกคำวานิชไปมาค้าขายเถิงกันแล้ว ภายหลัง
จึงจะได้มีราชสาส์นไปมาเถิงกัน จึงมีรั้วสั่งเจ้าวิลาศให้ ลอกไวกาปลมะ
สคันชนนางผู้ใหญ่ มีหนังสือเข้ามาเถิงเจ้าพญาพระคลังเสนาบดีผู้ใหญ่
เชอเซมสับรูกจะไค้พุกกันกับเจ้าพญาพระคลังให้ตกลง เจ้าพญาพระคลัง
ถามว่า อังกฤษกับกรุง ฯ เป็นไมตรีกันมาแต่ข่อยฮู้ศก ศักราชฝรั่ง
๑๘๒๖ ปี กษัตินขารนี้เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางค้าขายค้าสัญญาเก้ยัง
อยู่ ทำไมความทังนี้เจ้าวิลาศไม่ทราบๆ เชอเซมสับรูกตอบว่า ความ

อันนี้เจ้าวิลาศก็รู้อยู่ แต่เป็นความของกัมปนี เจ้าพญาพระคลังจึงว่า
 กรุง ๆ ไม่เข้าใจดังนั้น เข้าใจว่าทำไมตรีกัยชาติอังกฤษ เซอเซมสับรุก
 จึงว่าชอบอยู่ ความซึ่งทำไมตรีกัยนั้น เจ้าวิลาศก็ทราบ แค่อุปมา
 กัมปนีเหมือนเมืองนคร เมืองวิลาศอุปมาเหมือนหนึ่งกรุง ๆ เจ้าวิลาศ
 ว่ากรุง ๆ เป็นมหากระษัตริย์ทำไมตรีกัยให้สนิท กระษัตริย์ต่อกระษัตริย์
 เป็นพระราชไมตรีกันจึงสมควร พดากันแล้ว เซอเซมสับรูกก็กลับไป
 ขอนนางผู้ใหญ่ ๒ นาย ไปรับหนังสือทักขัน

จดหมายคำสนทนาในระหว่างเจ้าพระยาพระคลัง
 กับเซอเซมสับรุก

วัน ๖ เดือน ๙ ขึ้น ๘ ค่ำเพลาบ่าย ๒ โมง เซอเซมสับรุกขึ้น
 มาหาเจ้าพญาพระคลัง ๆ พดกัยเซอเซมสับรุก
 ข้อหนึ่งเจ้าพญาพระคลังถามว่า มาขึ้นจึงถึง มาตามชล
 สบายอยู่ฤๅ

เซอเซมสับรูกตอบว่า มาแต่เมืองวิลาศ ๒ ปี มาอยู่เมืองสระ
 แล้วมาอยู่เมืองใหม่ มาจากเมืองใหม่ ๕ วันถึงเมืองสมุทรปราการ
 ข้อหนึ่งเจ้าพญาพระคลังว่า เซอเซมสับรูกไม่เคยเข้ามา กำนัน
 ทักขัน เจ้าพญาพระคลังรู้ความไม่มีความสบายจึงลงมา

เซอเซมสับรูกตอบว่า กำนันมาติดคดีเสียอีก จะได้รู้ใจขุนนาง
 ณกรุง ๆ จะช่วยฤๅไม่ช่วย ถ้าเห็นแก่ทางไมตรีก็จะช่วยมาก ๆ

เจ้าพญาพระคลังตอบไปว่า เพราะรู้ความว่าเรือคดจึงลงมา ขุนนาง
ซึ่งอยู่ที่เมืองสมุทรปราการนั้น ได้ช่วยเหลืออย่างไรบ้าง

เชอเสมสักรกว่า ได้ลงไปช่วยสมควรที่เมืองเป็นไมตรีกันแล้ว

เจ้าพญาพระคลังว่า เกยวันเป็นคราวน้ำตาย กลางเดือนน้ำจึง
จะมาก ถ้าถึงเพลาน้ำมากขึ้น จะให้มันไวยวรรณารลงไปช่วยเอากำปั่น
ออกจากตน

เชอเสมสักรกว่า อย่าให้ออกไปเลยลำยาก การไม่ควรที่จะไป
ขอหนึ่งเจ้าพญาพระคลังถามว่า มาอยู่ที่ไหนเคย ๒ บแล้ว มีหนังสือ
มาแต่เมืองวิลาศฤา จึงได้ ถอนหนังสือเข้ามา

เชอเสมสักรกว่า มีรับสั่งเจ้าวิลาศ จะใคร่เป็นไมตรีกับกรุง ฯ
ให้สนิท ให้ขุนนางอังกฤษผูกขากัน ขุนนางผูกขากันเห็นว่า พระมหา
กระษัตริย์จะมีพระราชสาส์นมาว่าด้วยทางไมตรีก่อนนั้นยาก ให้ขุนนาง
ต่อขุนนางพดกันเสียให้ตกลงก่อน ลูกคำวานิชไปมาค้าขายถึงกันแล้ว
ภายหลังจึงจะได้มีพระราชสาส์นไปมาถึงกัน จึงมีรับสั่งเจ้าวิลาศให้
ลอกไวกาปลมะสตันขุนนางผู้ใหญ่ มีหนังสือเข้ามาถึงกรมพาสุมห
พระกลาโหมเจ้าพญาพระคลัง เชอเสมสักรจึงได้พุดกันกับเจ้าพญา
พระคลังให้ตกลง

เจ้าพญาพระคลังจึงว่า ความในหนังสือมีมาประการใดจะฟัง
ความในหนังสือก่อน

เชอเสมสักรจึงตอบว่า ไมตรีไม่อยู่ที่หนังสือ ไมตรีอยู่ที่ใจ
ใจรักจะเป็นไมตรีจึงจะได้เป็นไมตรีกัน ยากเป็นไมตรี ใจไม่
เป็นไมตรีก็ไม่ได้เป็นไมตรีกันได้

เจ้าพญาพระคลังตอบไปว่า ไทยน์ใจซื่อ ปากอย่างไรใจก็อย่างนั้น
 เซอเซมสักรุกจึงว่า อังกฤษก็เหมือนกัน ปากอย่างไรใจก็อย่างนั้น
 เจ้าพญาพระคลังตอบไปว่า ซึ่งเซอเซมสักรุกว่า ปากอย่างไร
 ใจก็อย่างนั้น ขอบใจนักหนาแล้ว เจ้าพญาพระคลังถามว่า อังกฤษ
 กับกรุง ฯ เป็นไมตรีกันมาแต่บ่จ้อฮู้ศึก ศักราชฝรั่ง ๓๘๒๖ บ
 กยัตนยารนเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางค้าขาย คำสัญญาก็ยังอยู่ ทำ
 ไม่ความอันนี้เจ้าวิลาศไม่ทราบฤ

เซอเซมสักรุกตอบว่า ความอันนี้เจ้าวิลาศก็รู้อยู่ แต่เป็นของ
 กัมปนี

เจ้าพญาพระคลังจึงตอบว่า กรุง ฯ ไม่เข้าใจถึงนั้น เข้าใจว่า
 ทำไมตรีกับชาติอังกฤษ

เซอเซมสักรุกจึงว่าขออยู่ ความซึ่งทำไมตรีกันนั้นเจ้าวิลาศก็
 ทราบ แต่อยู่มากัมปนีเหมือนเมืองนคร เมืองวิลาศอุปมาเหมือน
 หนึ่งกรุง ฯ เจ้าวิลาศว่ากรุง ฯ เป็นพระมหากษัตริย์ จะทำไมตรี
 ให้สนิท กษัตริย์ต่อกษัตริย์เป็นพระราชไมตรีกันจึงจะสมควร

เจ้าพญาพระคลังจึงตอบว่า เซอเซมสักรุกว่าสมควรเป็นผู้มีสติ
 ปัญญาเข้ามาพินิจทางไมตรีแล้ว

เซอเซมสักรุกว่า ความที่ อยู่ใจเซอเซมสักรุกอยู่หลายอย่าง
 จะใคร่พูดให้เจ้าพญาพระคลังฟัง ท่านรักจะฟังก็จะพูดให้ฟัง ถ้าท่าน
 ไม่รักฟังก็จะลากลับไป ถ้าท่านมีการอยู่จะไม่ได้มาพบกับเซอเซมสักรุก
 ถ้าท่านมีธุระสิ่งไรก็ใช้ให้ขุนนางที่ควรจะพูดการได้ ก็ให้ลงไปพูดกับ

เชอเซมสักรุก ถ้าเชอเซมสักรุกมีธุระจะพบกับเจ้าพญาพระคลัง ไม่
สบายด้วยบวชไซ้ จะขอให้อภัยตนขรูกที่ ๒ ขึ้นมาพบกับเจ้าพญา
พระคลัง

เจ้าพญาพระคลังจึงว่า เที่ยวนใจของเชอเซมสักรุกคืออะไร
จะอยู่ที่เมืองสมุทปราการถ้าจะไต่พิกจากนั้นก็เมืองสมุทปราการ

เชอเซมสักรุกตอบว่า สดแต่ใจเจ้าพญาพระคลังจะให้ขึ้นไปกรุง ฯ
ก็จะขึ้นไป จะให้อยู่ที่เมืองสมุทปราการก็อยู่ ถ้าจะให้กลับออกไป
อยู่กำนันใหญ่ก็จะกลับออกไป เชอเซมสักรุกว่า ตัวเป็นชนนางวิลาศ
เข้ามาถึงกรุง ฯ แล้วก็เหมือนเป็นชนนางที่กรุง ฯ เหมือนกัน เชอเซม
สักรุกว่าไม่รู้จักอย่างธรรมเนียมกรุง ฯ จะพุดจาณพิปลั่งเหลือเกิน
ประการใดขออย่าให้ ถือโกรธเลย ช่วยสั่งสอนบอกกล่าวให้ด้วย

เจ้าพญาพระคลังตอบว่า เชอเซมสักรุกเข้ามาพุดทางไมตรี
๒ พระนครอันใหญ่มีอาณาไครยดังนี้ สสมควรที่จะเป็นทศขุนอยู่แล้ว

เชอเซมสักรุกยิ้มแล้วก็ลากลับไป ขอขุนนางที่ผู้ใหญ่ ๆ ลงไป
รับหนึ่งสี่ ๒ คน

จึงให้พญาพิไชยรณฤทธิ พญาพิชิตณรงค์ ลงเรือเก๋งยัดทอง
ขาว ๓๒ วาล้า ๑ เรือยาว ๓๐ วาล้า ๑ ลงไปรับหนึ่งสี่ตลอดปละสตัน
ขุนนางผู้ใหญ่อังกฤษผู้ไต่ว่าการต่างประเทศ ค่อมือเชอเซมสักรุก ฯ
ให้กับตนขรูกที่ ๑ มีศเสนยอนที่ ๒ มีศขรอนที่ ๓ ตามหนึ่งสี่ขึ้น
มาส่งณโรงรับแขกเมือง พญาวิเศษสงครามได้ทำไต่ไปเลี้ยงกำนัน

คำแปล หนังสือลอลดปลมะสตัน ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

หนังสือ ลอลดไวกาปลมะสตันกันกรอออกคณิโมคเนาเปอริยัค
เจ้าพญาอรรคมหาเสนาผู้ใหญ่ ซึ่งอยู่ในใต้บังคับเจ้านางพญาวิวิกตอเรีย
ทรงอยู่บนแท่นเจ้ากรุงอังกฤษ ที่มีอาณาสิทธิ์บังคับฝ่ายเหนือฝ่ายใต้เมือง
อิรลันด์แลเมืองฮินดุดัน นอกแต่นั้นเมืองอื่นๆ เหนือลมใต้ลมซึ่งอยู่ใน
บังคับเจ้าอังกฤษ แลเจ้าพญาอรรคมหาเสนาของนางพญาวิวิกตอเรีย
นั้น ประทับมาเป็นทางพระราชไมตรีต่อกัน แลผู้ว่าที่กรมพาสหพระ
กลาโหมเจ้าพญาพระคลัง ซึ่งอยู่ในใต้บังคับของพระราชโองการ ที่ทรง
พระประสมอยู่เหนืออาคันธประเสริฐ แลอรรคมหาเสนาผู้ใหญ่ผู้น้อย
พิจารณาการพร้อมกัน ปฎิภาสน์เห็นทางพระราชไมตรีต่อกัน เพื่อจะให้
ชอบพระไทยเจ้ากรุงเทพฯ ศรีอยุธยา แลเจ้ากรุงอังกฤษจึงใช้ให้
หิศเอกสเลนซีเยียมสปรุกเนกคมันเคอออกคณิโมคเนาเปอริยัค เป็นเจ้า
สรวะแลเมือง ลาบอนซึ่งจะให้เจ้าชัวิตรณกรุง ศรีอยุธยาชอบพระไทย
แก่หิศเอกสเลนซีเยียมสปรุกเนกคมันเคอออกคณิโมคเนาเปอริยัค เจ้า
เมืองสรวะแลเมืองลาบอนเป็นอันมาก แลซึ่งข้อราชการในครั้งนั้นพอจะ
ให้เป็นไมตรีต่อกันไป แลสินค้าของอันใดๆ ที่มีขายเป็นอันมาก ถ้
ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยคิดเห็นชอบด้วยกันแล้ว จึงทำหนังสือไว้ต่อกัน แล
เจ้ากรุงเทพฯ ศรีอยุธยา กับเจ้ากรุงอังกฤษนางพญาวิวิกตอเรีย
จะได้เป็นทองแผ่นเดียวกันที่มีได้รู้จัก แลซึ่งข้อภาษนั้นพอจะให้เป็น

ประโยชน์แก่กันทั้ง ๒ ฝ่าย แลเจ้ากรุงศรีอยุธยาด้วยเจ้ากรุงอังกฤษ
จะได้เป็นไมตรีกันเป็นอันมาก ฝากรักมาฉวัน

รุ่งขึ้นวันเดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำ เพลาเช้า ๕ โมงเศษ เจ้าพญา
พระคลัง ให้จมนไวยวรรณารถ พญาอุไทยธรรมราช จมนราชามาด้วย
ซึ่งเรือกันยาว ๑๑ วาลงไป ๆ พุกกับเชอเซมสัรูกที่กำปั่น เชอเซม
สัรูกพุดว่า จมนไวยวรรณารถลงไปในน้ำมีความยินดีมาก จะพุดจาถ้อย
ความสิ่งไร จะได้พุดกับจมนไวยวรรณารถ แล้วว่าเข้ามาครั้งนีปรวณนา
จะคิดการกับท่านเจ้าพญาพระคลัง ท่านบำรุงทางไมตรีกรุง ๆ กับ
อังกฤษให้สนิทกันเข้า ลูกคำพานิชจะได้มีความสุข มิได้คิดหา
ประโยชน์ใส่ตัวเองเหมือนลูกคำทั้งปวง ไรลูกคำทั้งปวงเข้ามาปรวณนา
จะหาผลประโยชน์ใส่ตัวเขาอย่างเดี๋ยว หาได้คิดถึงผู้อื่นไม่ จมนไวย
วรรณารถว่าเชอเซมสัรูกคิดดังนี้ก็ชอบอยู่แล้ว การงานทั้งปวงจะสำเร็จ
ก็ด้วยบุญญาตัวเอง หากสำเร็จด้วยถ้อยคำคนอื่นมาเป็นอารมณ์ไม่ ถ้า
เขาถ้อยคำคนอื่นมาเป็นอารมณ์แล้วการงานทั้งปวงก็จะพินเพื่อนเสียไป

จดหมายคำสนทนาในระหว่างจมนไวยวรรณารถ

กับเชอเซมสัรูก

วันเดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำ เพลาเช้า ๕ โมง จมนไวยวรรณารถลงไป
กำปั่นไฟ เชอเซมสัรูกให้ขุนนางอังกฤษที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ แต่งตัว สำหรับ
ยศ ขนมารับขนปากเรือ เชิญลงไปในห้องข้างท้ายกำปั่นที่เชอเซม สัรูก

อยู่ เห็นเซอเซมสักรูแต่งตัวเรียบร้อยเหมือนกันแต่งตัวขึ้นมาหา ๑ พณ ๑
 แล้วบนจนวนัยมียอบอกให้หนึ่งโตะอันเดียวกัน เซอเซมสักรูว่า ลงไป
 นั้นมีความยินดีกันหนา จะพุดจาถ้อยความจะได้พุดกับจมนไวยวรรณธ
 มเลอย่างธรรมเนียมอังกฤษกับไทยไม่เหมือนกัน อังกฤษนั้นถ้อย
 ไทยนั้นถ้อยนี้ ถ้าเซอเซมสักรูจะไปมาหา ๑ พณ ๑ จะผิดอย่าง
 ธรรมเนียมเหลือเกินไปยังเล็กน้อยประการใด ขอให้จมนไวยวรรณธ
 กรายเรียน ๑ พณ ๑ อย่าให้ถ้อยไทยเลย

ข้อหนึ่งเซอเซมสักรูว่า เป็นขุนนางเข้ามาครั้งนั้นปรารถนาที่จะคิด
 การกับ ๑ พณ ๑ ทำนบำรุงทางไมตรีกรุงเทพ ๑ กับอังกฤษให้สนิทกัน
 เข้า ลูกคำพานิชจะมีความสุข มิได้คิดหาประโยชน์ได้ตัวเองเหมือน
 ลูกคำทั้งปวง ใจลูกคำทั้งปวงเข้ามาปรารถนาจะหาผลประโยชน์ได้ตัวเขา
 อย่างเดียวหาได้คิดถึงผู้อื่น ๑ ไม่

จมนไวยวรรณธว่า เซอเซมสักรูกำลังนั้นก็ชอบสมควรเป็นผู้ใหญ่
 อยู่แล้ว การงานทั้งปวงจะสำเร็จได้ด้วยปัญญาตัวเอง หาสำเร็จด้วย
 ถ้อยคำคนอื่นมาเป็นอารมณ์ไม่ ถ้าเขาถ้อยคำผู้อื่นมาเป็นอารมณ์แล้ว
 การงานทั้งปวงก็จะพินเพื่อนเสียไป

ข้อหนึ่งเซอเซมสักรูว่าเข้ามาครั้งนั้น ปรารถนาจะใคร่ขึ้นไปถึง
 กรุง ๑ จะไปอยู่เฝ้าเรือนให้สหาย

จมนไวยวรรณธถามว่า จะขึ้นไปอย่างไร

เซอเซมสักรูว่า จะใคร่เขากำปั่นไฟลำเล็กขึ้นไป

จมนไวยวรรณารถว่า เอาขึ้นไปไม่ได้ กำปั่นไฟเป็นเรือรบ ไฟ
บ้านพลเมืองที่ไม่เคยเห็นก็จะสับสนสะเทือนตกใจ แต่ขุนนางแลคนที่มี
ปัญญาการงานนั้นหากกลัวไม่ตก เซอเซมสักรุกเข้ามาครั้งนั้น ทั้งใจ
อยู่ว่าจะมาให้คนทั้งปวงมีความเย็นใจ จะมาทำให้คนที่ไม่มีปัญญาได้
ความร้อนใจนั้น หากควรที่จะเอากำปั่นไฟขึ้นไปไหม้

เซอเซมสักรุกว่า ไม่ให้เอากำปั่นขึ้นไปก็ไม่ได้เอาไปคอกจะขอเรือ
สัก ๒ ลำบรรทุกหีบผ้าเครื่องใช้สักรุก กับคนใช้ขึ้นไปก่อน เพลารุ่งนี้
จะขอให้มิดยรูกที่ ๒ มิดเซนยอนที่ ๓ ขึ้นไปจับแจวเข้าเรือนเสียให้เสร็จ
ก่อน มิดยรูก มิดเซนยอนกลับลงมาแล้ว เซอเซมสักรุกจึงจะขึ้นไปต่อ
ภายหลัง

ข้อหนึ่งว่า เซอเซมสักรุกขึ้นมา ๑ พล ๑ ว่าจะให้จมนไวยวรรณารถ
ลงไปช่วยดูแลที่กำปั่นนั้น ขอยใจ ๑ พล ๑ นักหนา แต่คนที่กำปั่น
เป็นคนมาแต่เมืองวิลาศใหม่ จะไม่มีวิชาใครย จึงขอไว้ว่าอย่าให้ลง
ไปเลย วันขึ้น ๓๑ ค่ำเพลเช้าเซอเซมสักรุกจะออกไปที่กำปั่น ให้จมน
ไวยวรรณารถออกไปเที่ยวเล่นด้วยเด็ก กับคนที่กำปั่นถึงเป็นนายกำปั่น
ก็จริง แต่เป็นลูกขุนนางผู้ใหญ่

จมนไวยวรรณารถก็รับว่าจะออกไป

ข้อหนึ่งเซอเซมสักรุกถามว่ากรุงเทพ ฯ เมื่อศักราชล่วงมาแล้ว
ได้ ๓๐ ปีเศษ ที่กรุงเทพ ฯ แ่่งทุกไปเมืองฝรั่ง ๒ ครั้ง จมนไวยวรรณารถ
รับว่ายังไม่

จมนไวยวรรณารถว่า รื้ออยู่

แล้วเซอเซมสักรุกเล่าว่า เมื่อขกลายนเจ้าเมืองนิพนธ์อยู่ปลายน้ำ เมืองมั่งกล่าคอกับแดนจีน แต่งทตชนนาง ๔ คน เซอเจ้าคน ๓ เข้ากัน ๕ คน ไปเป็นไมตรีกับเจ้าวิลาศเมืองนิพนธ์ถอสาสนาเหมือนไทย แต่พูดภาษาสังสกฤต

กับข้อหนึ่งเล่าว่า เมื่อขกลายนเจ้าเมืองญวนให้ไปขอตราตั้งมา แต่เจ้าปั้ง เจ้าปั้งแต่งให้ขุนนางคนหนึ่งลงมาตั้งเจ้าเมืองญวน กับเล่าว่าที่เมืองจีนเคยวนก็เปลี่ยนเจ้าเมืองใหม่ บุตรเจ้าปั้งที่ ๔ ได้เป็นเจ้า แต่ขุนนางเสนาบดีผู้ใหญ่เป็นคนเก่าหาได้เปลี่ยนไม่ คบธรรมเนียมบ้านเมืองก็ยังยืนอยู่เหมือนครั้งเก่า แล้วว่าผลไม้ที่กรุงเทพฯ เขาเล่าว่าขบิธรณิก มีสารพัดทุกอย่างรสต่าง ๆ กัน ที่เมืองสระบุรีไม่มี น้อย มีชม้อยแต่ที่เรียนอย่างเคียว จะใคร่หาพรรณออกไปปลูกสร้างไว้บ้าง เมื่อจะไปจึงจะเอาไป

จมนไวยวรรณารถจึงว่า เซอเซมสักรุกกินผลไม้สิ่งไรชอบใจ เมื่อไปจะหาดันออกไปให้

พูดจากันแล้วจมนไวยวรรณารถ พญาอุไทยธรรมราช จมนราชา มาตย์กัลยา มา พญาราชวังสรรค์ได้จิตสุกร เบ็ด ใ้ ไปสั่งให้ กับได้ให้ผลไม้ ไปแจกกันกินที่กำนันทั้ง ๒ ลำ สิ่งทุกวัน กำนันลำเล็กขึ้นมา รอคอยที่หน้าเมืองสมุทปราการ ขุนกัตไม่มีมั่งจะนอน เจ้าพญาพระคลัง ได้จิต มั่งไปให้ นาย ๖ หลัง ไพว ๑๒๐ หลัง รวม ๑๒๖ หลัง เซอเซมสักรุก

ขอเรือลำเลียงออกไปถ่ายของในลำกำปั่นที่ติด พญาราชวงศ์ได้
เรือลำเลียงอาสาจากออกไปถ่ายของที่กำปั่น ๗ ลำ รั้งถ่ายสายโซ่
ถ่าน ๒ ขัน จนจนกำปั่นเบาขึ้น กำปั่นตกอยู่แต่ฉนวนเดือน ๘ ขัน ๓ คำ
จนฉนวนเดือน ๘ แรม ๓ ค่ำน้ำเกิดมาก กำปั่นจึงออกจากที่ตันไต่กลลย
ออกไปทอดอยู่หน้าฤก ๗ วา

รายงานน้ำ

วันเดือน ๘ ขัน ๑๑ ค่ำเพลา ๒ ทุ่มเศษ จมมนมหาสนิทขึ้นมาแจ้ง
ว่า จมมนไวยวรรณารถให้ผู้ตายฉิม ออกไปหยั่งน้ำที่กำปั่นติด ที่รอง
ฤก ๘ | ที่กำปั่นติดฤก ๖ |
๑๐ | ๑๐ |

วันเดือน ๘ ขัน ๑๒ ค่ำเพลาเช้า ๔ โมงเศษ ขุนประสิทธิ์ราชชน
มาแจ้งว่า ที่กำปั่นติดมาขึ้น ๖ นว นาทรงฤก ๘ | ที่กำปั่นติดฤก ๖ |
๑๑ | ๑๑ |

ครั้นวันเดือน ๘ ขัน ๑๒ ค่ำเพลา ๒ ทุ่มเศษ จมมนคึกคักยวาลขึ้น
มา ได้ความน้ำเหมือนเพลาเช้า

วันเดือน ๘ ขัน ๑๓ ค่ำเพลาเช้า ๔ โมงเศษ จมนราชาลขึ้น
มาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๘ ขัน ๑๒ ค่ำ นาทรงฤก ๘ | ที่ทาง
๑๑ | ๑๑ |

เข้ายื่นออกมา & ว่า ฤก ๗ | ลมเป็นลำภาพพิศคล้ำคลื่นใหญ่ เขา
เข้ายื่นเล็กเข้าชักกำปั่นใหญ่ กำปั่นใหญ่ก็คึกไฟขึ้นด้วย แล้วกว้านสาย
มอกระแต่นำชนจนน้ำซัด จะให้น้ำเรือลงร่อง ก็ไม่ออกจากที่
วันเดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำเพลาเช้า & โมงเศษ จมนมณเฑียรวิทักษ์
แก่แจ้งว่า น้ำวันเดือน ๘ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ชน ๑๒ นว นำทรวง

๓๑ | ๕๐ | ๖๒ |
ทักขณทิกฏก
วันเดือน ๙ ขึ้น ค่ำเพลาเช้า & โมงเศษ จมื่นสิทธิแสนยารักษ์
นมาแจ้งว่า นำนวนเดือน ๙ ขึ้น ค่ำ ขึ้น ๖ นิ้ว นำทอง

๐๑ | ทักขณตคฤก | ๐๒

วันเดือน ๘ แรม ๓ ค่ำเพลาเช้า & โมงเศษ จมนินทรเสนา
นมาแจ้งว่า นวนเดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำขึ้น ๕ นว นาทรวง

ก. ๐.๐ | ทักขณัตถก ๐.๕ |

วันเดือน ๘ แรม ๒ ค่ำเพลาเช้า ๕ โมงเศษ ขนประสิทธิ์ราช
นมาแจ้งว่า น้ำวันเดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ ขน ๑๗ นิ้ว น้ำทรวง

[illegible]

วันเดือน ๘ แรม ๓ ค่ำเพลาเช้า ๕ โมงเศษ จมนราชชาลชน
มาแจ้งว่า นวนเดือน ๘ แรม ๒ ค่ำชก ๒๒ นว นาทรง

ฤก ๐๐ | ทักขณคตฤก ๐๐ | เรือไม่ออกจากท

วันเดือน ๘ แรม ๔ ค่ำเพลาเช้า ๕ โมงเศษ จมนมณฑลพิทักษ์
มาแจ้งว่า นวนเดือน ๘ แรม ๓ ค่ำชก ๓ คอก นาทรง

ฤก ๐๐ | ทักขณคตฤก ๐๐ | เรือออกได้ ๑

กระแสดพระราชดำริห์

วัน ๓ เดือน ๘ ชน ๓๒ ค่ำจอโตศก เพลาย่ำ ๓ โมง ไปรด
พระราชทานกระแสดพระราชดำริห์ให้พญาพิพัฒน์โกษา พญาจุฬาราช
มนตรี ทชธวัชสั่งออกมา

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ๑ สั่งว่า ความฝรั่งครั้งนั้นควร
เสนาบดีจะไปดูหาฤกกัน ไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ๑ คำว่า
ไว้แล้วแต่ข้อค่าธรรมเนียมขอเกี่ยวว่าจะเข้ามาขอให้ลด จะขออนุญาต
ที่ไหน จะขอที่จะขอมาก ๆ เราจะยอมลดให้ตามใจฤกจะไม่ยอมลด
ให้ก็ เจ้าพญาพระคลังเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่มากกว่าเสนาบดีทั้งปวง แล้ว
ก็เป็นเจ้าพนักงานด้วย เจ้าพญาพระคลังกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า
เขาเข้ามาโดยทางไมตรีจะขอลดค่าธรรมเนียม จะขอแล้วนั้นจะขอ

มากสักหน่อย เหมือนอย่างทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ครั้นจะไม่
 ลดให้ก็จะเสียทางไมตรีไป ถ้าลดลงให้แล้ว ต่อไปข้างหน้าถึงมาท
 ว่าจะมีกำปั่นเข้ามาค้าขายก็เห็นจะไม่มากขึ้นสักลำหนึ่กหนา คงจะมี
 เข้ามาค้าขายแต่กำปั่นสรีดคมไป กับกำปั่นเมืองใหม่เข้ามาบรรทุก
 ของคนอยู่กันสักลำหนึ่ง ๒ ลำ ความข้างฝ่ายกรุงเทพ ฯ ก็ยังเกี่ยว
 ข้องอยู่ด้วยเขตแดนเมืองกระ เราจะได้ยกขึ้นว่ากับเขาย่าง ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ คำว่ายังไม่ทรงเห็นด้วย จะทรงพระราช
 ดำริที่ก่อน ถ้าลดให้จะมีคุณอย่างไร จะมีโทษอย่างไร ถ้าไม่
 ลดให้จะมีคุณอย่างไร จะมีโทษอย่างไร จึงโปรดเกล้า ฯ ทรง
 ปฤชาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเทษอดิศร แลพญาศรีพิพัฒน์ พญา
 พิพัฒน์โกษา พญาจุฬาราชมนตรี จะเห็นอย่างไรบ้าง พระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมขุนเทษอดิศร พญาศรีพิพัฒน์ พญาพิพัฒน์โกษา พญาจุฬาราช
 มंत्री กราบบังคมทูลพระกรุณาต้องคำนึงว่า ไม่ชอบใจที่จะลดให้
 ความจริงยังเปนแง่แย้งกันอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ว่า
 ราชการเปนการแผ่นดิน ต้องที่จะปฤชาหาฤกษ์กัน พญาราชสุภาวดี
 พญาสุรเสนา พญาเพชรพิไชย แลข้าราชการผู้น้อยนอกกว่านท
 เสนาบดีเคยใช้สรวบ เห็นว่าผู้ใดมีสติปัญญาสมควรจะเอาเข้ามาเปนที่
 ปฤชาด้วย การครั้งนี้เป็นการฝรัง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
 เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทราบอย่างธรรมเนียมฝรังมาก ควร
 จะเอาผู้ปฤชาใหญ่ได้ ก็แต่ว่าคิกระจำขึ้นอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ

หมื่นไวยวรรณารถเล่าก็เป็นคนสันตติชนในอย่างธรรมเนียมฝรั่ง ก็ลง
ไปรักษาเมืองสมุทรปราการอยู่ แต่ทว่าเห็นจะได้พักหาปัญญาหาฤกษ์
เจ้าพญาพระคลังแล้ว ก็เห็นถูกต้องกันกับเจ้าพญาพระคลัง ยิ่ง
แต่พญาอุไทยธรรมราช ก็เป็นบุตรเจ้าพญานครศรีธรรมราชอายุก็เป็น
ผู้ใหญ่อยู่บ้างแล้ว สำนึกจะรับการครองเจ้าพญานครศรีธรรมราชเจรจา
กับฝรั่งทุกสิ่งทุกประการ ก็ต้องลงไปอยู่เมืองสมุทรปราการ ให้พญา
ศรีพิพัฒน์แต่งคนก็มีสติปัญญาเข้าใจความ เชิญกระแสรบราชดำริให้
ลงไปอุปถัมภ์ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พญาอุไทยธรรมราช
ที่เมืองสมุทรปราการ พญาสุรเสนาที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ด้วย แล
กระแสรบราชดำริให้ไปรุดเกล้า ๆ ให้เสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
ที่อยู่กรุงเทพ แลที่ลงไปรักษาราชการอยู่เมืองสมุทรปราการ เมือง
นครเขื่อนขันธ์ก็ดี ให้ประชุมกันปรึกษาหาฤกษ์พร้อมมูลปรองดองกัน
อย่าได้ ถือทิวมานะแก่งแย่งให้เสียราชการไป ถ้าผู้ใดจะเห็นว่าให้ลัด
ค่าธรรมเนียมก็ ฤกษ์ไม่ลัดให้ระก็ พวกที่เห็นว่าลัดให้มันแลก็จะมิ
ลัดชกคน ที่เห็นว่าไม่ลัดให้มันแลก็จะมิลัดชกคน พวกที่เห็นว่าลัดให้
กันนั้น ให้ตรึงตรองการนำการหลังจกรบคอบ จะมีคุณอย่างไรบ้าง
จะมีโทษอย่างไรบ้าง ที่พวกเห็นว่าไม่ลัดให้กันนั้น ก็ให้ตรึงตรองการ
นำการหลังจกให้รบคอบ จะมีคุณอย่างไรบ้าง จะมีโทษอย่างไรบ้าง
ฉันใดสมณชีพราหมณ์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจะได้อยู่เย็นเป็นสุขนั้นและเป็น
อย่างนี้ ถ้าผู้ใดจะว่าเข้ามาว่าการอันนี้ใหญ่โตนักเหลือสติปัญญา
สมควรแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ ก็ให้

ตรกตรองดูเสียก่อนว่า ซึ่งเสมสักรุกเข้ามาพุดจาครั้งนั้น เจ้าวิลาศ
ก็เป็นเจ้าผู้หญิง จะคิดราชการให้เข้ามาพุดจาหาเหตุผลวิลาศถึงเพียง
นี้ได้เสียวฤ ๆ จะเป็นแต่ขุนนางเขาปฤกษาหาฤพพร้อมกันให้เข้ามา ฤ
จะเป็นการของเสมสักรุกกับธรรลค์เข้ามาพุดจาเล่นตามสยโยใจออก
กรรมัง ถ้าเห็นว่าเป็นการของขุนนางเขาให้เข้ามา ก็จะต้องเป็น
การของขุนนางฝ่ายเราบ้าง ถ้าผู้ใดคิดเห็นการแล้วก็อย่าให้ทำคมใน
ผลไว้ ประหนึ่งว่าเกรงใจเจ้าเกรงใจนาย จึงไม่พูดให้แจ่มแจ้งตาม
ใจของตัวเห็นของตัวรัก ถ้าคิดดังนี้ คนนั้นถือนำพระพิพัฒน์ธรรมา ก็
นึกว่าเหมือนหนึ่งนาทักไว้ ก็นึกเหมือนกันเกิด

วัน ๕ เดือน ๘ ขึ้น ๑๓ ค่ำจอโทศก เพลาย่าย ๓ โมงเศษ
โปรดพระราชทานกระแสพระราชดำริห์ให้พญาพิพัฒน์โกษา พญาจุฬา
ราชมนตรี จกขัอรัยสั่งออกมา

เมื่อเสมสักรุกจะมาพุดจา จะถามว่าเสมสักรุกเข้ามาครั้งนั้นจะทำ
ทางไมตรีฤ เสมสักรุกจะพุดจาประการใดก็ตามใจเขาจะว่าไป ชอบ
เราว่าเมื่อศักราชฝรั่ง ๑๘๒๖ บจอฮุค กบตันขารนเข้ามาขอทำ
หนังสือสัญญา ไทยก็ยอมให้ทำหนังสือสัญญา ด้วยเข้าใจว่าทำไมตรี
กับชาติอังกฤษ ความข้อนี้เสมสักรุกว่ากับเราที่เมืองสมุทรปราการว่า
ไมตรีที่ทำไว้ครั้งกบตันขารนเป็นการของเจ้าเมือง มั่งกล้าก็ยกกับขึ้นออก
เมืองมั่งกล้าเป็นเมืองน้อยอุปมาเหมือนหนึ่งเมืองนคร กรุงเทพฯ กับ
เมืองวิเศษเป็นเมืองใหญ่ ชอบจะทำไมตรีกันตามเมืองใหญ่จึงจะดี
เราก็ให้ว่า เสมสักรุกว่าดังนี้สมควรที่มั่งกล้าจะเข้ามาพุดจาทางไมตรี

เราจะเล่าให้ฟัง เออเมื่อครั้งกบตันบารนีเข้ามาพุดจาทางไมตรีครั้งนั้นก็
ว่าตัวเป็นขุนนางผู้ใหญ่สารพัดจะขอต่างไปต่าง ๆ ว่าเข้ามาแทนตัวเจ้า
เมืองมั่งกล้า เราก็คิดว่าเมืองมั่งกล้าเป็นเมืองน้อย จะทำหนังสือสัญญา
การบ้านการเมืองจะสนิทซำดไต่แล้วๆ กบตันบารนีจึงว่าเมืองวิลาศ
อยู่ไกล ฝ่ายข้างอินเตียเจ้าวิลาศได้มอยกับเจ้าเมืองมั่งกล้าเป็นสนิทซำด
เจ้าเมืองมั่งกล้าจะต้องการสิ่งไรก็เหมือนกบตันบารนีเหมือนกัน เราจึง
ไต่ยอมทำหนังสือสัญญากับชาติอังกฤษ เชมสัรูกเข้ามาว่าดังนี้ ด
ประหนึ่งว่ากบตันบารนีเข้ามาพุดจาไว้แต่ก่อนนั้นฟังเอาไม่ได้ ให้ถามว่า
เคยวันกบตันบารนีอยู่ไหน ถ้าบอกว่ากบตันบารนีอยู่เมืองนั้น ก็
ให้ว่าเชมสัรูกเข้ามาจะทำหนังสือสัญญาครั้งนั้น กรุงเทพ ฯ เมืองเดียว
แต่เมืองชนเมืองออกมาก จะรับทำหนังสือสัญญาทั้ง ๒ แยก ๓ แยก
ดังนี้ ยากที่จะรักษาความสัญญาทางไมตรี ให้เชมสัรูกกลับออกไป
หาตัวกบตันบารนีเข้ามาถอนหนังสือสัญญาเดิมเสียก่อน เราจึงจะยอม
ทำหนังสือสัญญาตามคำเชมสัรูกซึ่งว่าจะให้ค้ำด้วยกันนั้นได้ ถ้าบอกว่า
กบตันบารนีตายเสียแล้ว ก็ให้ว่าเชมสัรูกเข้ามาจะทำหนังสือสัญญา
ครั้งนั้น กรุงเทพ ฯ เมืองเดียว แต่เมืองชนเมืองออกมาก จะ
รับทำหนังสือสัญญา ๒ แยก ๓ แยกดังนี้ ยากที่จะรักษาสัญญาทางไมตรี
ให้เชมสัรูกกลับออกไปหาเจ้าเมืองมั่งกล้าๆ ก็อยู่ในบังคับเมืองวิลาศ
ให้เจ้าเมืองมั่งกล้าหนังสือแต่ละคนเข้ามาถอนหนังสือสัญญาเดิมเสียก่อน
เราจึงจะยอมทำหนังสือสัญญาตามคำเชมสัรูกซึ่งว่าจะให้ค้ำด้วยกันนั้นได้
ถ้าเชมสัรูกจะว่าไม่ถอนหนังสือสัญญาเดิม จะขอสัญญาเดิมขึ้นมาก็ให้

ว่าหนังสือสัญญาเดิมก็มากหลายข้ออยู่แล้ว จะมาเติมสัญญาขึ้นอีกยาก
ที่จะรักษาได้ ถ้าจะว่าจะขอลดข้อสัญญาเดิมลง ก็ให้ว่าหนังสือสัญญา
เดิมหลายข้อเป็นความมั่นคงความเอนกการค้าขายคึกคักก่อน จะลดข้อ
ไหนเสียก็เห็นจะไม่ได้ จะมาทำหนังสือสัญญาเป็นพดจารู้แล้วอย่างนี้
หาสมควรที่จะเป็นเมืองใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายไม่ ถ้าจะว่ากรุงเทพฯ มี
หนังสือออกไปแจ้งเจ้าเมืองมณฑล ขอลดหนังสือสัญญาข้อ ๓๓ เสีย
ข้อหนึ่งนั้น เป็นไรจึงลดข้อได้ ก็ให้ตอบว่าขงลดหนังสือสัญญาข้อ ๓๓ นั้น
ด้วยพระบาทสมเด็จพระปทิจเจ้าอยู่หัวทรง พระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานเมืองคนให้ยกพญาไพร่ หนังสือสัญญาข้อนี้จึงต้องลดเสีย
แล้วมีศบอ้นำได้ มีหนังสือเป็นพยานเข้ามาขอให้พญาไพร่ได้มาอยู่บ้าน
เมืองตามเดิม

ณวันก่อน ๙ ขัน ๑๔ ค่ำ เชอเชมสักรจะขึ้นมาณกรุงฯ จักเรือ
ที่เมืองสมุทรปราการส่ง เรือเชอเชมสักรนายคึกล่ำม ขี่สำบนเก้งกัง
ปัตทองยาว ๓๓ วา หลวงจงพยหปลัดจางวางทหารบนซ้ายเป็นนายลำ
เรือปัตตันบก มีศเสนยอน ขี่สำบนเก้งกังปัตทองยาว ๓๐ วา
หลวงยกบัตร์ปลัดทหารบนขวา เป็นนายลำ
เรือมีศบราน นายทหาร ขี่สำบนเก้งกังยาว ๘ วา หลวงไกรธามาตย์
ปลัดกรมทหารบนขวา เป็นนายลำ
เรือพวกทหารสัปาย คนใช้ ขี่เรือแ่งทราย ๒ ลำ มีธงปักท้าย
เรือทั้ง ๒ ลำ ปลัดกรมทหารบนซ้าย เป็นนายลำ
เรือพระอภัยพลรบ หลวงราชมาณ ขี่เรือสำบนเป็นเรือของกัน
คนละลำ

เรือเซเมืองนครเขื่อนขันธ์ กรมการเป็นนายล่า ช้องกินขึ้นมา
 สังกัย ๔ ลำ เข้ากันเป็นฝรั่งวันาย ๔ ฝรั่งทหารสี่พาย คนใช้ ๓๒
 รวม ๓๖ ขึ้นมาทางคลองขุดใหม่ฟากตะวันออก ถึงปากคลองออกแม่น้ำ
 เจ้าเมืองกรมการเมืองนครเขื่อนขันธ์ ได้จัดกัยเข้าของกินผลไม้ต่างๆ
 มาทักให้กินขึ้นมาตามทาง ครั้นมาถึงกรุง ฯ เซอเซมสักรุกขึ้นมาอยู่บน
 ทึก ขุนนางที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ กับนายทหารสี่พายอยู่ที่เรือนเครื่องไม้จาก
 ปลอกไว้รับ เซอเซมสักรุกอยู่ที่กรุง ฯ ได้มาคำนับท่านเสนาบดี
 พรหมกันทวณเจ้าพญาพระคลังครั้ง ๑ บ่ว่าไต่ถามกันโดยทางไมตรี ไม่
 ได้ว่าด้วยความอันใด

จดหมายคำสนทนาในระหว่างเสนาบดีกับเซอเซมสักรุก

วันเดือน ๘ แรม ๓ ค่ำจุลศักราช ๒๐๕๕ เพลาย้าย ๕ โมงเศษ พรหม
 กันทวณ ๑ พณ ๑ เซอเซมสักรุก กับที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ นายทหาร
 ขึ้นมาทัก ๑ พณ ๑

๑ พณ ๑ ถามว่า เซอเซมสักรุกมาอยู่ที่กรุง ฯ ๓ คืนแล้ว
 อยู่กับที่อยู่ที่เมืองสมุทปราการใครจะสหายกว่ากัน

เซอเซมสักรุกว่า อยู่กับสหายกว่าอยู่ที่เมืองสมุทปราการ

๑ พณ ๑ ว่า ท่านเสนาบดีทั้งปวงรู้ว่า เซอเซมสักรุกมาทางไกล
 ก็พร้อมกันมาต้อนรับด้วยความยินดี

เซอเซมสักรุกว่า ท่านเสนาบดีมีความยินดีกับเซอเซมสักรุก
 ที่ไหนก็หนา ขอให้ท่านเสนาบดีเป็นมิตรไมตรีกันโดยแท้ โดยจริง

ท่านเสนาบดีตอบว่า เชอเชมสัรกว่านั้แล้ว
 เชอเชมสัรกว่าให้เรียน ฯพณ ฯ ว่า ฯพณ ฯ ให้ชนมจีบกับ
 ทุเรียนไปนั้นมีความยินดีนัก

ฯพณ ฯ ว่า เชอเชมสัรกว่าเคยกินแล้ว แต่มีศัปรักกับชนนาง
 ๔ คนเป็นคนมาแต่เมืองวิลาศใหม่ไม่เคยกิน จึงอสุ้าหาไปให้ กิน
 จะได้รู้จักรศทุเรียน

เชอเชมสัรกว่ากับชนนางว่า ชนมจีบมีศัปรัก

ฯพณ ฯ ว่า มีของสิ่งไรก็จะเอาไปให้ อย่าถือว่ามีกว่าน้อยเลย

เชอเชมสัรกว่าก็ลงคำนับ

ฯพณ ฯ จึงว่า มาพบนั่นเป็นความชื่นชมยินดีต่อกัน เมื่อ
 มีความสิ่งไร ก็ให้ทำหนังสือให้กับตนขร มาบนกับชนมจีบไวยรรนารณ ฯ
 จะได้เอาความมาเรียน ฯพณ ฯ แล้วว่าถ้าจะเขียนหนังสือมาให้ จะ
 เขียนเป็นอักษรอังกฤษไทยก็ไมรู้ อักษรอังกฤษไมใครจะไว้ใจ จะ
 แปลไม่ถึงความ ถ้าจะเขียนมาให้เป็นอักษรไทยฉบับ ๑ อักษร
 อังกฤษฉบับ ๑

เชอเชมสัรกว่า จะเขียนมาเป็นอักษรไทยฉบับ ๑ อักษรอังกฤษ
 ฉบับ ๑ ถ้าอัยคำณิตพลั้งประการใดบ้าง ขอได้ ไปรตอย่าถือเลย
 แล้วเชอเชมสัรกว่า ซึ่งเชอเชมสัรกว่าช่วยนั้นค่อยคลายจนแล้ว แต่ยัง
 หาขยายที่ไม่ วันนได้พบกับท่านเสนาบดีพร้อม มีความสหาย ความที่
 เก็บช่วยศคหายมากจนกว่าเก่า แล้วเชอเชมสัรกว่าก็ลาไป

เชอเขมสัรกกกลับไปแล้ว ทำหนังสือมายนครึ่งหนึ่ง ๔ ฉบับ
ครึ่งหนึ่ง ๒ ฉบับ ว่าด้วยจะทำสัญญาความ ๘ ข้อ ท่านเสนาบดีปฤกษา
พร้อมกัน ทำหนังสือตอบให้ไป ๕ ฉบับ

ณวันเดือน ๘ แรม ๓๒ ค่ำจอทศก กษัตริย์บรมมหาราชมนตรี
มีศบรอน เอาหนังสือมาส่งให้จมนไวยวรรณารถที่ยาน ๔ ฉบับ

หนังสือเชอเขมสัรกก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ฉบับที่ ๑

หนังสือของเชอเขมสัรกก มาถึงเจ้าคุณเจ้าพระยาพระคลังว่าที่
สมุหพระกลาโหม ด้วยเชอเขมสัรกกเห็นควรจะเรียนเจ้าคุณให้ทราบ
ด้วยความปลอดภัยอันให้เป็นราชทูตเข้ามานั้นเป็นเหตุประการใด หวังมี
ให้เป็นเหตุส่งไสยด้วยข้อความอันจะใคร่ปฤกษากัน แลครั้นปฤกษากัน
แล้วจะได้กราบทูลพระมหากษัตริย์ณกรุงเทพ คร้อยทูลหาให้ทรงทราบ
เพื่อพระองค์จะได้เห็นชอบด้วย เมื่อพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองอังกฤษ
ตรัสสั่งให้เชอเขมสัรกกเป็นราชทูตมาในมหานครคร้อยทูลหา ก็ตรัส
สั่งให้กราบทูลพระองค์ ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ในกรุงพระมหานครคร้อยทูลหาว่า
ท่านเจ้าเมืองอังกฤษมีจิตผูกพันมิตรไมตรีเป็นสนิท หวังจะให้ความ
สุขแห่งเมืองทั้ง ๒ จำเริญขึ้นด้วยทั้งราชไมตรี แลจะได้มีโอกาสไปมา
หาสวักขาขายเป็นสวักขา ถ้าเป็นคุณเป็นประโยชน์พร้อมด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย
พระราชไมตรีจึงจำเริญนานได้ ถ้าเป็นฝ่ายเคียวไม่น่าที่จะจำเริญได้ ถ้า

แต่งหนังสือสัญญาเป็นไมตรี เล็งเอาแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียวก็หาจำเริญ
 ไม่ ความชอบใจคุณทราบอยู่แล้ว เหตุคั้งนี้เธอเยี่ยมสวรูก ขอเจ้า
 คุณได้กราบทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทราบใต้พระบาท ให้ทราบว่าเธอเยี่ยม
 สวรูกเห็นแก่ราชการบ้านเมืองก็ เห็นชอบแก่น้ำใจตนก็ ก็ยัง
 ปรารถนาจะแสวงหาประโยชน์แลความสุข ทั้งเมืองอังกฤษให้เสมอกัน
 เมื่อเธอเยี่ยมสวรูกเข้ามาหาใคร่ในกรุงเทพ ฯ คั้งนี้แล้ว ปลงใจลงจะ
 ใคร่ให้เห็นจริงว่า เธอเยี่ยมสวรูกไต่ค้ำกันขึ้นขึ้นถือ ในท่านผู้เป็นเจ้า
 เมืองอังกฤษตามควรฉันใด จะไต่ค้ำขึ้นถือในท่านผู้เป็นกระษัตริย์ใน
 กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยาด้วยกัน แลในการงานแลกิจการ
 ทั้งปวงที่จะทำนั้น จะใคร่สำแดงให้ประจักษ์ว่า เมืองอังกฤษสัมพันธ์
 มิตรไมตรีต่อเจ้ากรุงเทพ ฯ ศรีอยุธยาอันนี้ หวังจะให้ปรากฏด้วย
 กิริยาแลการทำ ก็กว่าสำแดงแต่ด้วยถ้อยคำเท่านั้น เธอเยี่ยมสวรูก
 มิได้คิดเห็นว่าจะยังเกิดมีเหตุความประการใดที่จะขัดขวางห้ามไว้ เพื่อ
 จะมีได้ทำหนังสือเป็นพระราชไมตรี แลเปิดทางซื้อขายแก่กันให้สำเร็จ
 กันด้วยดี แต่ทว่าถ้ามีข้อใดที่มีได้เห็นพร้อมใจกัน เธอเยี่ยมสวรูก
 ก็เชื่อใจว่าเจ้าคุณจะพิจารณาหาฤกษ์กันด้วยดี ปราศจากเหตุ อย่าให้
 เคืองใจได้ แลฝ่ายเธอเยี่ยมสวรูกก็จะอดสาหะทำเหมือนกัน ใน
 การไมตรีแลการซื้อขายแก่กัน สิ่งใด ๆ ที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ฝ่าย
 เมืองอังกฤษ ก็เป็นคุณแลประโยชน์ฝ่ายเมืองไทย เป็นอันหนึ่ง
 อันเดียวกันจะแปลกกันก็หาไม่ได้ บัดนี้ เป็น ๒๔ ปีมาแล้ว นับแต่เมษะ

เขื่อน รัชชประภาที่แก่งคุดคู้บนลำน้ำมูล จังหวัดอุบลราชธานี และในเขตจังหวัด
 สันติสุขเป็นราชไมตรีกัน คุณแลประโยชน์อันเกิดแต่ก่อนนั้น เป็น
 ปรางค์อยู่แล้วทั้ง ๒ ฝ่าย ถ้าหนึ่งสื่อนั้นไม่มีแล้ว ก็ขาดจากประโยชน์
 ทั้ง ๒ ฝ่ายเหมือนกัน ครั้นการปรางค์อยู่ดังนี้ ก็เป็นเหตุที่จะให้มีใจ
 ปราศจากทั้ง ๒ ฝ่าย หวังจะคิดอ่านตั้งพระราชไมตรีให้ ยิ่งแน่นมั่นคง
 จำเริญไวยุเป็นอันมาก จะไต่ถอยน้ยลงชาดไปนั้นหามิได้ เมื่อการ
 เป็นดังนี้เชอเขียมสปรกยังเข้ามาว่า ในการที่จะปฤกษาหาฤกษ์กันครั้งนี้
 ต้องเห็นแต่ความที่จะเป็นคุณแลประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ ฝ่าย เชอเขียม
 สปรกได้ว่าในข้อนี้เจ้าคุณจะเห็นพร้อมด้วย อนึ่งเชอเขียมสปรกเห็นว่า
 เรื่องความเป็นข้อ ๆ ลำดับที่จะใคร่กล่าวนั้น ครั้นเข้าใจแล้วจะเป็นที่ชอย
 จะไต่เห็นว่าน่าที่จะให้ราชไมตรี อันตั้งอยู่กับกัมปนีนครองเมืองอินเคีย
 ให้ยั่งยืนดี เป็นเหตุที่จะป้องกันกรุงเทพ ฯ ศรีอยุธยาให้ปราศจากโกลา
 แลให้บ้านเมืองจำเริญความสุขเป็นอันมากแล้ว การชอยชาก็พวก
 อิงกฤษ จะเป็นประโยชน์แก่เมืองไทยยิ่งมากกว่าทุกวันนี้ อนึ่งซึ่ง
 จะทั้งทำลายหนังสือสัญญาอันแต่งไว้ในเจดีย์ราช ๑๑๘๘ ปี คฤศศคัก
 ราช ๑๑๘๘ นั้นก็หามิได้ แต่ว่าจะใคร่ให้สัญญานั้นยิ่งแน่นมั่นคงไปอัน
 จะคิดแปลงเปลี่ยนนั้นเป็นแต่คำว่า ด้วยการชอยการชอย อันมีอยู่ที่ปลาย
 หนังสือสัญญานั้น แลเชอเขียมสปรกนั้นก็เห็นว่าค่านนั้นจะเปลี่ยนแปลง
 ได้บ้าง แล้วยังไวยุว่าเมื่อเจ้าคุณพิจารณาแล้ว เจ้าคุณยังจะเห็น
 ว่าที่จะเปลี่ยนนั้น ก็จะเป็นอาณานิคมประโยชน์แก่ราชสมบัติ แห่งพระ
 มหากษัตริย์ในกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา แลจะเป็นที่ชอยพระ

ไทยแก่พระองค์ เพราะว่าซึ่งพระองค์ปลงพระไทยแสวงหาคุณ แล
 ประโยชน์ของคนทั้งปวงจะได้บำรุงความสุขให้ทั่ว ความนี้ฤๅเลื่องไป
 รู้ถึงประเทศไกลแลไกล ถึงกระนั้นถ้ากระษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย จะตั้ง
 แต่งหนังสือสัญญาเป็นฉบับสำแดงราชไมตรีต่อกัน ว่าด้วยความอันสม
 ควรแก่กระษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ ถ้ากระทำได้ดังนี้ควร เมื่อยังมีได้ว่าการ
 ข้าราชการ เจ้าคุณมีเห็นควรด้วยฤๅ หนังสือสัญญาอย่างว่ามานี้
 เป็นลักษณะสำคัญต้องด้วยพระเกียรติยศแห่งกระษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย เห็น
 ว่าจะเป็นที่ชอบแก่ท่านผู้ครองเมืองไทย ทั้งผู้ครองในเมืองอังกฤษ ใน
 ขอนเอนเยมสยรก็จะสงสัยก็หาไม่ได้ แล้วจะว่าด้วยการขอการขาย
 ขอนเอน จึงจะค่อยคิดค่อยว่าต่อภายหลัง อันจะตกลงกันนั้นจะได้ถก
 ค่อยกันตลอดไป ครั้นเขมเยมสยรกล่าวแสดงความแก่เจ้าคุณดังนี้ ก็ยัง
 คอยทคอยทางจะได้แก้ไขต่อไป และแต่งร่างคำสัญญานั้น จะได้ส่ง
 ให้เจ้าคุณพิจารณาตรากตรองในที่ประชุมเสนาบดีผู้ใหญ่ ในกรุงเทพ
 พระมหานครครือยททยาเป็น ๓ ประการ คือว่าหนังสือสัญญาปลูกตั้ง
 พระราชไมตรีเป็นอันสนิทใกล้ชิด ตามซึ่งชอบแก่ท่านผู้เป็นกระษัตริย์
 ครองเมืองอังกฤษฝ่ายข้างหนึ่ง แลซึ่งชอบแก่ท่านผู้เป็นกระษัตริย์
 ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายข้างหนึ่งนั้นประการหนึ่ง อันจะแปลกเปลี่ยนคำ
 ว่าด้วยทางอันจะซื้อขายอันเป็นคำเบ็ดเสร็จติดตามหนังสือ ด้วยมหา
 กระษัตริย์กรุงเทพ ฯ ฝ่ายหนึ่ง แลกับบันทึกครองเมืองอินเอนฝ่ายหนึ่ง
 แต่งไว้ ในปี ๑๘๒๗ ตามคฤศตศักราช จุลศักราช ๑๘๘๘ นั้นประการ
 หนึ่ง แต่ว่าเขมเยมสยรยังไว้ใจว่า การจะได้ถึงที่สำเร็จด้วยดี

จะได้เป็นคนแลประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ เมือง แลจะได้เป็นเกียรติยศ
แก่กระษัตริย์ทั้ง ๒ เป็นอันมาก เชอเยียมสยรูกจึงขอเจ้าคุณคำรพให้
ทรงความตามสมควร แลขอคำนิยเจ้าคุณตามสัตยานุสัย ในทาง
ไมตรีเป็นอันดี หนังสือมาฉนวนนี้ ฯ

หนังสือเชอเยมสยรูก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ฉบับที่ ๒

ในหนังสือฉบับก่อนที่เชอเยียมสยรูกส่งฝากแก่เจ้าคุณ เจ้าพระยา
พระคลัง แลเชอเยียมสยรูกได้กล่าวไว้แล้วว่า ถ้าเห็นแก่การรักษา
เขตแดนกันก็ดี แลการซื้อขายกันก็ดี สิ่งใด ๆ ที่จะเป็นคุณแล
ประโยชน์ฝ่ายข้างหนึ่ง สิ่งนั้นคงเป็นคุณแลประโยชน์พร้อมกันทั้ง
๒ ฝ่าย จะแตกต่างกันแปลกกันก็หาไม่ได้

บัดนี้เชอเยียมสยรูกจะวิธารสำแดงช่วยการอันน้อยหนึ่งให้เจ้าคุณ
ทราบ เมื่อการศึกพม่ากับอังกฤษสงบเสร็จกันแล้ว เขตแดนอังกฤษ
แผ่มาต่อเขตแดนนครฯ ฯ เหตุดังนี้ต้องทำหนังสือสัญญากัน เพื่อ
มิให้เกิดเหตุวิวาทกันถึงกันได้ เมษะเยอนี้ จึงรับใช้แก่ก็มีบันทึกของ
เมืองอินเดียน ฝ่ายข้างอังกฤษเข้ามาในกรุงเทพมหานครหรืออยุธยา
ช่วยแต่งหนังสือกัน ฯ ขอมริยว่า กรุงพระมหานครเป็นเมืองใหญ่
มิได้ขึ้นแก่ประเทศใด แลว่าให้ระงับความอันเป็นเหตุเคืองกัน
กับพวกมลายู ข้างเมืองไทรเมืองตานีเมืองกลันตันเป็นต้น แล

จำเดิมแต่นั้นมา พวกไทยได้เห็นว่า พวกอังกฤษที่ต่อต้านกันประพฤติ
เป็นอันสมด้วยไมตรี มิได้วุ่นวายปองร้ายเหมือนพม่าแต่ก่อน ครั้น
เป็น ๒๔ ปีมาแล้วทางไมตรีได้จำเริญมา มิได้เกิดเหตุวิวาทกันด้วยแดน
ต่อต้าน เมื่อก่อนพวกพม่าเคยยกกองทัพเข้ามารบชิงไชยกัน คราวหลังนี้
สงบดี อันจะไต่เป็นความกันกับขุนนางอังกฤษในเมืองสิงห์ปูลินั้นหาไม่ได้
แล้วจากจากไมตรีกันเพราะความนั้นแน้นคิดปองร้ายกันก็มีไต่ไป แต่
พวกอังกฤษยังได้ช่วยให้อาณาจักรข้างกรุงพระมหานครยังมั่นอยู่ใน
เมืองไทร แล้วครั้นเกิดการขบถโกลาหลในพวกมลายูแห่งใด ๆ อังกฤษ
ก็ได้ป้องกันไว้มิให้เกิดโกลาหลต่อมหากษัตริย์กรุงเทพ ฯ นั้นไต่ ตั้งแต่
ทำหนังสือสัญญาขอเป็นทางพระราชไมตรีต่อกัน แลหนังสือว่าด้วยการ
ซื้อขายกันในยุคศักราช ๑๘๒๗ ปี ตลอดมาจนวันนี้เป็น ๒๔ ปี กำปั่น
ณกรุงเทพพระมหานครจะออกไปค้าขาย แลทอดอยู่เมืองสิงห์ปูลินั้น
แลเมืองใด ๆ แขวงใดตำบลใดก็ดี อันอยู่ในบังคับของเจ้าเมืองอังกฤษ
นั้นไม่ขัดไม่ข้องสิ่งใด ๆ แลประโยชน์อันเกิดเพื่อหนังสือสัญญาเป็น
ปรากฏอยู่แล้ว แลขั้พวกอังกฤษจึงได้ถือไมตรีอันซื่อสัตย์ จึงขออย่าให้
การฝ่ายอังกฤษเสียประโยชน์นั้นไป เพราะผู้ใดมิได้ถือคำสัญญาที่
ทำไว้ในปี ๑๘๒๗ หนังสือสัญญานั้นไต่เป็นคุณแลประโยชน์ ณกรุงเทพ
พระมหานครเป็น ๓ ประการ คือ ให้ปราศจากการศึกสงคราม ๑
ให้ปราศจากข้าศึกแต่ประเทศเมืองอื่น ๑ แลการซื้อขายได้จำเริญขึ้น
เป็นอันดี ๑ เป็น ๓ ประการด้วยกัน เมืองทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นสัมพันธไมตรี
ไมตรี มิได้เคืองกันเป็นช้านานมาแล้ว ถ้าจะขาดกันห่างกัน เดียว

เถอะมิเป็นเหตุที่น่ากลัวไทย ก็ยังจะเป็นเหตุให้สงสัยเสียหน่อยใจแก่คน
 ทั้งปวง แต่ทว่าถ้าได้เอาหนังสือสัญญามาตั้งขึ้นใหม่ สำแดงว่าท่าน
 ผู้เป็นกระษัตริย์ครองเมืองอังกฤษ แลท่านผู้เป็นกระษัตริย์ครองซิดนีย์
 เสด็จมาทรงพระมหรานคร ยังทรงพระไทยถือพระราชไมตรีสนิท
 คิดเห็นว่าอันนี้จะมีคุณแก่ประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ เมืองยิ่งมาก แล
 พระเกียรติยศแห่งกระษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่ายจะยืนมั่นมั่นคงยิ่งใหญ่ว่า ครั้น
 พิจารณาเหตุการณ์แล้ว เชอเขียมสยบกก็เห็นเป็นแน่ว่า การอัน
 จะเป็นประโยชน์แก่เมืองไทย ก็เป็นประโยชน์แก่เมืองอังกฤษ แล
 ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่เมืองอังกฤษก็เป็นประโยชน์แก่เมืองไทย ด้วยเป็น
 อันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าจะแยกกันให้แปลกกันเป็นไม่ต่อกลับเป็นร้ายไป
 ฝ่ายท่านผู้เป็นเสนาบดีทั้งหลายในกรุงเทพพระมหานครอันนี้ ท่าน
 จะได้นำใจไปราดาจะทำลายทางสัมพันธ์ไมตรีอันได้จำไว้เนิ่นนาน
 มาแล้วคงไม่ได้ฤฯ ฝ่ายเมืองอังกฤษก็เป็นเมืองใหญ่แต่มีได้ปราดา
 สิ่งใด ๆ เว้นแต่ที่ควรแก่ทางธรรม ทางอันให้เป็นประโยชน์ด้วยกัน
 ทั้ง ๒ ฝ่าย เสนาบดีทั้งหลายณกรุง ฯ จะห้ามได้ฤฯ ฝ่ายท่านเจ้าคุณ
 เจ้าพญาพระคลังท่านประกอบด้วยใจอารีรักที่ชอยธรรม จึงมิได้กลัว
 สิ่งใด อันนี้ก็ยอมแจ้งอยู่กับใจเชอเขียมสยบกแล้ว แล้วท่านผู้เป็นมหา
 กระษัตริย์ณกรุงเทพพระมหานคร ทรงพระไทยกอดด้วยพระมหากษัตริย์
 อันมหาประเสริฐ ความอันนี้เลื่องๆไปทั่วทั้งโลกแล้ว เชอเขียมสยบก
 เข้าใจว่าควรท่านผู้เป็นเสนาบดีที่อยู่ใต้ฝ่าพระบาทนั้น จะได้มีน้ำใจเป็น
 เหมือนกัน ถ้าเกิดความเอนอง ๆ ทุบด้วยการชอยชวยก็ต้องเอาเป็นธุระ

ปฤกษาหาฤกษ์วันหนึ่ง ๆ เหมือนกัน เป็นการลำบากเป็นต่าง ๆ เป็น
 อันมาก แต่เดี๋ยวนี้จะจัดแจงหมกคราวเดียว ให้เสร็จกันด้วยก็ได้จะให้
 ง่ายกว่าเมืองทั้ง ๒ แล้ว จะเป็นเหตุให้ราชไมตรีฝ่ายภริยาทั้ง ๒
 จำเวียงยังสนิท อันนี้คงประจักษ์แจ้งแก่เจ้าคุณ หนังสือสัญญาเป็น
 พระราชไมตรี แลคำสัญญาที่จะว่าด้วยการชอการขายแก่กัน ที่
 เซอเขียมสัปรุกจะใคร่ส่งฝากให้ท่านเสนาบดีทั้งหลายพิจารณาตริตรอง
 กันนั้น จะทำให้กรุงเทพพระมหานครครือยทอดตาเป็นไมตรีสนิทกันกับ
 เจ้ากรุงอังกฤษ ด้วยมีพาหนะนั้นมาก อาไครยแต่ที่ชอขธรรม จะได้
 จำเวียงสุขสวัสดิ์ปราศจากไทยเป็นเนื่องนี้

หนังสือเซอเขมสัปรุก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ฉบับที่ ๓

ในหนังสือฉบับก่อน เซอเขมสัปรุกได้ว่าด้วยข้อความ ๓ ประการ
 ประการหนึ่งแลที่ ๒ นั้นว่าด้วยหนังสือสัญญาราชไมตรี แลหนังสือ
 สัญญาด้วยการชอการขาย เซอเขียมสัปรุกเห็นว่าเป็นการจัดแจงข้อความ
 ในหนังสือทั้ง ๒ ไปได้ ให้เป็นที่ชอแก่เจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง แล
 ชอแก่เสนาบดีทั้งหลาย ที่อยู่ใต้พระบาทพระพุทธานุเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ
 พระมหานคร

ที่นั่นเชอเยียมสยรูกจะใคร่ว่าด้วยเหตุอันให้เข้ามาคิดความกันครั้งนี้
 หนึ่งหนึ่ง หวังจะให้สำเร็จกันด้วยก็ ครั้นแต่งหนังสือสัญญาแล้ว
 ในฤศศักราช ๑๘๒๗ ปี ต่อภายหลัง ฝ่ายผู้มหากษัตริย์ในเมือง
 อังกฤษที่ล่วงเลี้ยวแล้วนั้น ท่านพิจารณาซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง
 แลเห็นแก่กำลังที่ให้มีขึ้นที่ครองเมืองอันเคย จึงประกาศอนุญาต
 ให้ใคร ๆ ผู้ใดที่อยู่ได้บังคับ ก็เห็นประจักษ์ว่าคำสัญญานั้น จะได้เป็น
 ประโยชน์แก่เมืองไทยตามที่ควรก็หาไม่ จะเป็นประโยชน์แก่เมือง
 อังกฤษตามที่ควรก็หาไม่เหมือนกัน แล้วถ้าทำหนังสือสัญญาขึ้นใหม่
 ก็จะได้เอากาซึ่งจะเป็นประโยชน์ใหญ่ ในการซื้อขายกันเป็นคนทั้ง ๒
 ฝ่าย แลจะเป็นอันสมด้วยพระเกียรติยศแห่งกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์
 เชอเยียมสยรูกเห็นว่า ถ้าทำได้ดังนี้จริงจะเป็นที่ชอย เป็นการประกอบ
 ด้วยคุณแลประโยชน์แก่กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา แลแก่เมือง
 อังกฤษเหมือนกัน มิได้ขัดข้องประการใด จะให้สัมพันธมิตรไมตรี
 แก่กันเท่าเสมอกัน เป็นที่ไว้นอเหนือใจได้ เชอเยียมสยรูกยังจะใคร่ว่า
 ข้ำให้แน่ว่า อันขนนางฝ่ายข้างอังกฤษจะได้กินแห่งสงไสยต่อขนนาง
 ฝ่ายข้างกรุงเทพ นั้นหาไม่โดย ความที่ว่ามานี้ ครั้นจะรวบรวมเข้า
 เป็น ๓ ประการ คือว่า ที่จะทำเหมือนอย่างกำหนดไว้ เป็นอันสมด้วย
 พระเกียรติยศแห่งมหากษัตริย์ในกรุงนั้น ประการหนึ่งจะเป็นความ
 จำเวญความสุขสำราญแก่เมืองทั้ง ๒ เมืองนั้น ประการหนึ่งเจ้ากรุง
 อังกฤษ ถ้ามีใจปรารถนาไปค้าขายในประเทศอินเดีย ประเทศจีน แล
 ประเทศอื่น ๆ ฝ่ายทิศตะวันออกให้ไปได้ ครั้นการเป็นดังนี้แล้ว ก็เห็น

เป็นควรแก่เสนาบดีในเมืองอังกฤษ จะปลงใจลงรักษาซึ่งประโยชน์
 ของคนทั้งปวง ที่จะได้นำค่าขายตามหนังสือที่เมซเซเยอนั้นจัดแต่งไว้
 แต่ว่าครั้งนั้นพวกจีนประทุษร้ายต่อผู้คนแลต่อการซื้อขายข้างอังกฤษจึง
 เกิดการศึกสงคราม พวกขุนนางอังกฤษเป็นภาระชุกมาก เหตุฉะนั้น
 นี้แต่ก่อนศักราช ๑๘๔๐ ปี เมื่อยังเกิดเหตุศึกค้าสัญญาประการใด
 พวกขุนนางอังกฤษมิได้มาเรียนท่านผู้เป็นเสนาบดีในกรุง ฯ อันข้อผิด
 นั้นข้อใด ก็เห็นว่าพระเจ้าอยู่หัวมีไทยราย มิได้เห็นชอบด้วยสักสิ่ง
 ก็เห็นว่าท่านผู้เป็นเสนาบดีทั้งหลายมิได้เห็นชอบด้วย อันขุนนางฝ่าย
 เมืองไทยจะมีถือตามคำสัญญาให้ครบถ้วน ซ่อนจะเป็นที่สงสัยเสียแก่
 ขุนนางฝ่ายเมืองอังกฤษก็หาไม่ได้ แต่ว่าครั้งนั้นพวกอังกฤษทั้งใจซื่อตรง
 พิจารณาในคำสัญญาที่เมซเซเยอนั้นช่วยแต่นั้น จะทำให้ได้ประโยชน์
 ในการซื้อขายแก่กัน ฝ่ายเมืองไทยแลเมืองอังกฤษให้ใหญ่ขึ้นมาก
 กว่าทุกวันนี้ประการหนึ่ง เป็น ๓ ประการด้วยกัน

เชอเขียนมสยรูก ขอคำนี้เจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง ตามทางไมตรี
 เป็นอันสนิท มาฉวัน ฯ

หนังสือเชอเขมสยรูก ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ฉบับที่ ๔

หนังสือ เชอเขียนมสยรูก กราบเรียนมายังเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง

ด้วยว่าเมื่อเซอเยียมสยรูก เฮอร์วังหนังสือสัญญา^๕ ส่งให้เจ้าคุณ
พิจารณาคุณนั้น เซอเยียมสยรูกยังจะใคร่ว่าซ้ำอีกว่า ฝ่ายขุนนางข้าง
อังกฤษเมื่อจะหาฤกษ์ฤกษ์ยามความนี้ มีอยากทำสิ่งอันใด เว้นแต่ทำได้ด้วย
ทางอันควรจะบำรุงราชไมตรีให้จำเริญไว้กับเมืองทั้ง ๒ ถ้าได้บำรุงรักษา
ราชไมตรีให้ยังแน่นมั่นคง แลจักแจงทางซื้อขายแก่กันให้ยิ่งง่าย
มีประโยชน์ยิ่งมากทั้ง ๒ เมือง การนี้สิ่งเดียวถูกต้องกันกับกระแสรับสั่ง
อันเซอเยียมสยรูกได้รับแต่เจ้ากรุงอังกฤษนั้น จะได้ว่ากล่าวสิ่งใด ๆ
เกินจากเจ้ากรุงอังกฤษก็หาไม่ได้ ถ้าผู้ใดมาว่าอย่างอื่น ผู้นั้นเป็นแต่
ลวนคนใจพาลเป็นศัตรูต่อเมืองทั้ง ๒ เซอเยียมสยรูกไว้วางใจว่าท่านผู้เป็น
เสนาบดีในกรุงเทพ ฯ เห็นจะไม่ฟังคำแต่ข้างเดียวเลย ยิ่งเหลือแต่จะ
ว่าถ้าในร่างหนังสือสัญญาข้อใด ๆ อันมิได้เข้าใจโดยแท้ เป็นเหตุที่
สงสัยอยู่ เซอเยียมสยรูกจะแก้ไขให้แจ้ง แลถ้าเห็นชอบก็ จะเอา
คำแก่นั้นมาเขียนลงกำกับในหนังสือสัญญาไว้ ให้สันติเสียก็ได้ แล
เพื่อจะได้เข้าใจง่าย ควรที่จะหมายไว้ว่า หนังสือสัญญาที่ทำไว้ใน
คฤศตศักราช ๑๘๒๗ ย่อมได้เสีย แต่ว่าข้อ ๖ กับข้อ ๑๐ ในหนังสือนั้น
ทำให้ยืดยาวหน่อยหนึ่งในหนังสือใหม่ แลข้อ ๘ กับข้อ ๙ ในหนังสือ
ก่อน ๒ ข้อเท่านั้น เป็นเหตุที่จะยกขึ้นว่าใหม่ ข้อ ๘ ในหนังสือที่เมษ
เยอนีทำไว้เห็นว่า ถ้าขุนนางในกรุง ฯ มีชอยใจ ให้คนอังกฤษคนใดที่
อยู่ในเมืองไทยให้ไปจากเมืองให้พ้นก็ได้ แลถ้าขุนนางข้างอังกฤษ
มีชอยใจ จะให้คนไทยอยู่ในแดนอังกฤษ จึงให้ไปจากแดนนั้นให้พ้นก็ได้
ข้อนี้เล็กน้อย เอาข้อ ๒ ในหนังสือใหม่มาใช้แทน ข้อนี้ว่าอันคนอังกฤษ

จะได้ที่อยู่ในเมืองไทย แลคนไทยจะได้ที่อยู่ในแคนอังกฤษก็ควร แล
 ครั้นว่าเมืองไทยก็ดี เมืองอังกฤษก็ดี ก็เล็งเอาความว่าจะได้ที่อยู่ใน
 หัวเมือง ในเมืองชนทั้ง ๒ ฝ่ายเหมือนกันตลอดไป ครั้นว่าที่อยู่ก็เข้าใจ
 ว่าที่ดิน พอที่ปลูกโรงปลูกเรือนก่อตึกก็พออยู่แลทำการสยาย อันท่าน
 ผู้ครองกรุงเทพ ฯ จะกำหนดที่ดินสำหรับคนอังกฤษแลคนอื่น แต่ประเทศ
 ยุโรปจะอยู่ แลที่จะได้สิ่งศพบเข้าด้วยการนี้ เชอเลียมสยรูกเห็นว่าจะทรง
 พระกรุณากระทำไต่ด้วย ที่อันพระองค์ทรงกำหนดไว้นั้น ให้คนอังกฤษ
 เข้าตามราคาอันควรแก่ธรรมเป็นหลายไปตามที่ระตกลงกันได้ ถ้าถ้าจะ
 ให้ซื้อก็ซื้อเขาพอจะปลูกบ้านโรงแลเรือน ตามแต่จะต้องการ ฝ่ายคน
 ไทยในแคนอังกฤษเล่า ถ้าจะซื้อที่ดินก็ดี จะเช่าเขาก็ดี ไม่มีอันใดจะ
 ขัดขวางสิ่งใดหาไม่ไ้เลย อันคนอังกฤษจะซื้อไร่นาแลที่ดินมากเกินไป
 หากที่ว่ามานั้นก็มีไ้ห้าม ว่าแต่ที่กำหนดไว้แล้วเท่านั้น ครั้นดูข้อ ๘
 ในหนังสือที่เมเชเบอน์แต่งไว้ว่า เมื่อเรือพ่อค้าข้างอังกฤษลำใดมาถึง
 ที่จอดแล้ว นายเรือลำนั้นจะมาให้การแก่เจ้าเมืองกรมการแลผู้ไ้รักษา
 เมืองที่จอดนั้นให้ทราบ แต่ว่าในข้อ ๒ หนังสือใหม่นี้ว่า พ่อค่านั้นจะ
 ค้าขายใดๆจะไม่ค้าขายสุกแต่พ่อค่านั้นเห็นชอบแก่ตนเอง เมื่อเชอเลียม
 สยรูกได้ไ้ไว้นั้นเชอใจในเจ้าคุณเจ้าพญาพระคลัง เสนาบดีทั้งหลายฝ่าย
 กรุงเทพ พระมหานครเป็นอันดี

ร่างหนังสือสัญญาขอเช่ามัสยิดส่งให้เจ้าพระยาพระคลัง

ท่านผู้เป็นพระมหากษัตริย์ครองเมืองอังกฤษ คือว่า เคาตบริตันแล
อิวแลนด์ อันเข้ากันเป็นเมืองใหญ่แห่งหนึ่ง แลยังครองเมืองอินด
สถานนั้นฝ่ายข้างหนึ่ง กับท่านผู้เป็นอธิปไตยครองราชสมบัติในมหา
นครคร้อยทศยาฝ่ายข้างหนึ่ง ทั้งพระไทยพร้อมประสงค์จะระงับกับเหตุ
อันมิได้เข้าใจถึงกันด้วยคืออย่าให้สัญญาปรวรก แล้วยกขานเมืองทั้ง ๒
ฝ่ายให้เป็นศุขสำราญ จึงปลงพระไทยทั้งแ่งหนึ่งสอสัญญากันเป็น
๙ ประการดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ทั้งแ่งไประไค้ความศุขสำราญ แลราชมิตรไมตรี
จำเริญไว้แก่เมืองทั้ง ๒ ตวายเท่ากลปาวสาน ทั้งสัญญาทั้งนี้ คือ
พระมหากษัตริย์ครองเมืองเคาตบริตัน เมืองอิวแลนด์ แลเมืองอินดสถาน
ฝ่ายข้างหนึ่ง แลท่านผู้เป็นอธิปไตยครองราชสมบัติในมหา
นครคร้อยทศยาฝ่ายข้างหนึ่ง แลราชวงษสืบ ๆ กันไปเบื้องหน้าควรระ
ถือตามกันทั้ง ๒ ฝ่าย

ข้อ ๒ ฝ่ายคนอันอยู่ไค้ยังคัยอังกฤษยอมจะให้มาแลมที่อยู่แล
ค้าขายในเมืองไทย แลหัวเมืองที่เป็นขอบขันฑเสมาแห่งท่านผู้ครอง
กรุงเทพ ฯ แล้วยกประเทศอื่น ๆ ไค้คุณแลโอกาสในการซื้อขาย
แลการอื่น ๆ เป็นคุณประการใด จะได้แก่คนอันอยู่ไค้ยังคัยอังกฤษ
เหมือนกัน อนึ่งถ้าคนอันอยู่ไค้ยังคัยกรุงเทพ ฯ จะไปมีที่อยู่ค้าขาย
ในแดนอังกฤษทั่วเขตแดนก็ยอมให้ทำได้ แล้วยกประเทศอื่น ๆ ไค้

คุณแลโอกาสในการซื้อขายแลกเปลี่ยน เป็นคุณประการใด ก็จะได้
แก่คนไทยเหล่านั้นเหมือนกัน

ข้อ ๓ ฝ่ายท่านผู้เป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา
ว่า ถ้าผู้ใดถือศาสนาแห่งพระเยซูคริสต์แล้วได้มีสักการตามพระศาสนา
นั้น ในแว่นแคว้นแห่งเมืองที่พระองค์ทรงครองอยู่ พระองค์อนุญาต
ให้ทำได้มิได้ขัด แล้วพระองค์จะประทานให้มณฑลที่จะฝังศพของ
คนที่ถือศาสนาอื่น ฝ่ายท่านผู้เป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา
ว่า ถ้าคนถือพระพุทธศาสนาในแคว้นเมืองอังกฤษ คนเหล่านั้นจะได้
มีสักการตามลัทธิของคนไม่ขัดสิ่งใด แล้วจะประทานให้มณฑลที่จะ
ฝังศพของคนถือพระพุทธศาสนาเป็นอันสมควร

ข้อ ๔ ท่านผู้เป็นอธิบดีไทยครองเมืองนครบริตันเมืองอิรลินด์ แล
เมืองฮินดูลานฝ่ายข้างหนึ่ง แลท่านผู้เป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา
ฝ่ายข้างหนึ่ง ยังปลงพระไทยพร้อมกันจะตั้งคำสัญญาอีกฉบับหนึ่ง
ว่าด้วยทางค้าขายแก่กัน ประการจะให้การนี้มีประโยชน์ยิ่งมากขึ้นแก่
เมืองทั้ง ๒

ข้อ ๕ ฝ่ายท่านผู้เป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา
แลเมืองฮินดูลาน ท่านสัญญาไว้ว่าตั้งแต่บัดนี้ไปภายหน้า ถ้าคนที่อยู่
ใต้บังคับกรุงศรีอยุธยา ไปค้าขายในแคว้นอังกฤษ พวกอังกฤษจะทำการ
อันใดขัดขวางให้คนไทยเสียประโยชน์ในการซื้อขายก็ห้ามได้ ก็ห้าม
เสียมิให้ทำได้ แลฝ่ายท่านพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ตรีอยุธยา
เล่า ท่านสัญญาไว้ว่าตั้งแต่บัดนี้ไปภายหน้า เมื่อคนอยู่ในบังคับอังกฤษ

เข้ามาค้าขายในกรุงเทพ ฯ ฝ่ายกรุง ฯ นั้นจะทำสิ่งใดชักชวนให้พวก
คนอังกฤษพ่อค้าเหล่านั้นเสียประโยชน์ในการซื้อขายนั้นห้ามได้ ก็ห้าม
เสียมิให้ทำได้

ข้อ ๖ ฝ่ายท่านผู้เป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ฯ ก็อนุญาตว่า
ถ้าข้างอังกฤษใดเห็นชอบขอร้องกงสุล คือผู้สำหรับเอาธุระเป็นพนักงาน
จะว่ากล่าวในการซื้อขายให้มาอยู่เมืองใด ๆ อันเป็นท่าจอดในแคว้น
กรุงเทพ ฯ ก็ให้มาได้ แล้วพนักงานของกงสุลเหล่านั้น ก็ว่าถ้าพวก
อังกฤษอันอยู่ในกรุงเทพ ฯ เป็นความกันเองก็ดี เป็นความกันกับชาว
กรุง ฯ กงสุลเหล่านั้นจะเอาเป็นธุระพิจารณาปรึกษาปรึกษากับขุนนางในกรุง ฯ
ให้ระมัดระวังความให้สูญญิงได้ แล้วฝ่ายท่านผู้เป็นอธิบดีไทยในเมือง
อังกฤษเล่า ท่านก็อนุญาตว่า ถ้าข้างกรุงเทพ ฯ ใดเห็นชอบขอร้อง
กงสุลไปอยู่เมืองใด ๆ อันเป็นท่าจอดในแคว้นอังกฤษเป็นภาวะระเหมือน
กัน ก็ให้ทำได้เป็นเสมอกัน

ข้อ ๗ ถ้าแลเรือรบของเจ้าแผ่นดินอังกฤษ แลของกัมพูชา
ครองเมืองอินเดีย มีเหตุจะมาถึงท่าจอดแลแม่น้ำแห่งใด ๆ ในแคว้น
กรุงเทพ ฯ ปรารถนาจะขอเข้าของอันสำหรับใช้ในเรือ คือ
เครื่องอาหารแลฟันเป็นต้น ฝ่ายท่านผู้เป็นพระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์
ในกรุงเทพ ฯ ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้แล้ว ครั้นจะขอเข้าของ
นั้นยอมให้ขอตามราคาอันควรด้วยธรรม ถ้าแลกำปั่นแลเรือรบอันเป็น
ของเจ้าแผ่นดินกรุง ฯ มีเหตุจะเข้าในท่าจอดแลแม่น้ำใด ๆ ที่เป็น

แดนอังกฤษ ฝ่ายท่านผู้ครองเมืองนครบริตันเมืองอิรลินด์แลเมือง
 ซินคัสถาน ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้เหมือนกัน มิได้ขัด
 ประการใด

ข้อ ๘ ถ้าแลกำปั่นเรือใด ๆ ที่ไซริงอังกฤษจะเกยหาดทรายโคนหิน
 แดกฮิปปางใกล้ฝั่งเขตรแดนกรง ฯ ฝ่ายท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ฯ
 นั้นท่านยอมสัญญาไว้ว่า ถ้ามีช่องจะช่วยได้จะให้ช่วยจนเต็มกำลัง
 เกยเรือเกยเข้าของหน้รึกษาไว้ จะได้ส่งคืนให้แก่เจ้าของด้วยดี อนึ่ง
 ค่ายนายเรือลูกเรือที่เสียคงนนักทั้งเข้าของ ฯ เขา พวกไทยจะรักษา
 บำรุงไว้ให้ปราศจากอันตรายแล้ว ถ้ากำปั่นแลเรือลำใด ๆ ที่ไซริงไทย
 ไต่ถึงที่แตกเสียใกล้แดนอังกฤษ ท่านผู้ครองเมืองอังกฤษก็ยอม
 สัญญาไว้ว่า จะให้พวกอังกฤษสงเคราะห์ช่วยให้ผู้คนแลเข้าของให้
 ปราศจากอันตรายได้

ข้อ ๙ ถ้าวันใดแต่ข้อความที่เปลี่ยนแล้วในหนังสือฉบับนี้ แลที่
 จะเปลี่ยนในฉบับอื่นจะสัญญาด้วยการซื้อขายนั้น ข้อใด ๆ อันอันเป็นคุณ
 ประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ ก็คงจำไว้ตามหนังสือสัญญาเก่า ที่
 กับปณินครองเมืองอินเกียได้สัญญาไว้กับท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพฯ
 ให้จำไว้แต่กันไปตราไว้ที่ปากน้ำสาแลน ฯ

วัน ๓ เดือน ๓๐ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีจอโทศก เพลาบ่าย ๔ โมงเศษ
 กษัตริย์กรุง มีคเชนยอน มีศขาน ๓ คน เจ้าหนังสือมาสั่งให้ที่บ้าน
 วัฒนไวยวรรณารถ